

6. Juridiskt ordförråd utifrån allmänordböcker och fackordböcker

6.1. Inledning

Utgångspunkt för det här kapitlet är mitt andra delmaterial med de fyra fackordböckerna *Juridikens termer* (Eek et al. 1958), *Juridikens termer* (Bergström et al. 1992), *Norstedts Juridiska Ordbok* (Martinger 1998) och *Juridikens begrepp* (Melin 2000). Vid redovisningen av olika delundersökningar jämför jag vissa resultat för mitt allmänspråkliga delmaterial med resultat för det fackspråkliga.

En grundläggande skillnad mellan de båda delmaterialen bör än en gång påpekas. De lexikala enheter som är hämtade ur de allmänspråkliga ordböckerna/databaserna har, enligt dessa, första belägg år 1800 eller senare. De lexikala enheter som ingår i de fyra fackordböckerna har av respektive utgivare bedömts tillhöra ett svenskt juridiskt ordförråd vid den aktuella tidpunkten, dvs. från 1958 till 2000 (se avsnitt 3.3.2 ovan). Detta innebär att det fackspråkliga delmaterialet också innehåller lexikala enheter som uppträder i svenskan före år 1800, t.ex. **LÖNSKALÄGE** och **DULGADRÅP**. I *Juridikens termer* (1958; 1992) beskrivs *lönskaläge* som ”äldre lagterm för könsungämb mellan ogifta personer”. Bestämmelser om **DULGADRÅP**, som är dråp i det fördolda, dvs. av en okänd gärningsman, återfinns i de medeltida landskapslagarna (*Juridikens begrepp* 2000).¹ Jag avstår från att försöka skilja ut sådana lexikala enheter ur delmaterialet.

Som framgår av avsnitt 3.3.2 ovan är det de uppslagsord som är skrivna med fet stil i respektive ordbok som undersöks. De ”underuppslagsord” och betydelsemoment som kan förekomma till ett och samma ”huvuduppslagsord” uppmärksammas bara när detta är relevant i det aktuella sammanhanget. Också i fråga om fackordböckerna talar jag om *uppslagsord* och

---

¹ SAOB/OSA meddelar att huvudordet **LÖNSKALÄGE** är ålderdomligt, främst används i juridiska sammanhang och har första belägg i Gustav Vasas registratur 1527 (L 1864, artikeln avslutad 1942). Sammansättningen *dulgadråp* (fornsvenska *dulgha-drap*) används i fråga om äldre rättsförhållanden (D 2352, artikeln avslutad 1922).

lexikala enheter, och jag avstår från att använda benämningen *termpost* (jfr Pilke 2000:35). I det här kapitlet behandlas fyra huvudaspekter på det angivna materialet.

I avsnitt 6.2 jämför jag delmaterialen utifrån förekomsten av lexikala enheter som återfinns i båda de allmänspråkliga ordböckerna/databaserna respektive i en eller flera av de fyra fackordböckerna. Lexikala enheter som uppträder i minst två av fackordböckerna kallar jag *gemensamma*. Lexikala enheter som återfinns i både SAOB/OSA och NEO/SO, i flera av fackordböckerna respektive i samtliga sex ordböcker kan möjligen antas vara mera etablerade i ett svenskt juridiskt ordförråd än de som enbart återfinns i *en* allmänspråklig eller i *en* fackspråklig ordbok.

Vidare gör jag i detta avsnitt en delstudie av vad jag kallar *unika* lexikala enheter, dvs. uppslagsord som enbart förekommer i en av fackordböckerna. De unika enheterna kan förhoppningsvis ge viss information om förändringar i ett svenskt juridiskt ordförråd under de senaste femtio åren. Utifrån de unika enheterna i de två upplagorna av *Juridikens termer* bör det även vara möjligt att säga något om lexikala enheter som respektive utgivare bedömer används mindre – eller inte alls – i juridiska kontexter på 1990-talet jämfört med 1950-talet. Frågan om lexikalisering och eventuell orddöd är därför central för de olika delstudierna i avsnitt 6.2 (jfr avsnitt 3.2 ovan).

I avsnitt 6.3 studerar jag lånord i fackordböckerna med fokus på citatlånen i delmaterialet. Resultaten jämförs med den bild av lånord i det allmänspråkliga delmaterialet som presenteras i kapitel 4 ovan. I fackordböckerna finns mycket sällan direkta etymologiska uppgifter om de förtecknade lexikala enheterna. Den enklaste möjligheten att studera en typ av inverkan från andra språk på ett svenskt juridiskt ordförråd är därför att undersöka *citatlån* som genom sin form, främst ortografiska och morfologiska egenskaper, omedelbart avslöjar att de inte är ett resultat av inhemsk ordbildning (jfr Edlund & Hene 1992:34; Mattila 2002a:517).

Det är särskilt två anledningar som gör citatlånen i delmaterialet intressanta. För det första kan citatlån antas visa på ett antal väletablerade, eller om man så vill stabilt lexikaliserade, lexikala enheter inom ett svenskt juridiskt ordförråd. Trots att de har använts länge på svenska, har de inte anpassats till det svenska språksystemet (jfr Mattila 2002a:252). För det andra kan citatlån antas visa på nykomlingar i ett svenskt juridiskt ordförråd, vilka i alla fall inte hittills har anpassats till det svenska språksystemet. Både väletablerade och mera nytillkomna citatlån kan uppträda i fackordböcker. De bör vara mera sällsynta i allmänordböcker, även om det finns ett antal citatlån i det allmänspråkliga delmaterialet. Då SAOB/OSA

och NEO/SO inte har ambitionen att spegla ett utpräglat fackspråk (jfr avsnitt 3.3.1 ovan), får ”de juridiska citatlånen” ur dessa antas vara väl etablerade inom ämnesområdet och möjligen används de också utanför detta. Tre exempel är **AFFIDAVIT**, **LEX** och **CORPUS DELICTI** (se avsnitt 4.3.2 ovan). Det bör i första hand vara lån från latin som är intressanta, men också andra språk kan vara aktuella, främst engelska, tyska och franska.

Latinet har sin traditionellt starka ställning inom ämnesområdet och spelar fortfarande en viktig roll inom vissa delområden inom juridiken (jfr Mattila 2000). I detta sammanhang är det intressant att söka klarlägga dels i vilken omfattning latinska citatlån uppträder i delmaterialet med fackordböcker, dels vilka citatlånen är. Tyskan är alltsedan 1800-talet ett viktigt långivande språk i juridiska sammanhang (se avsnitt 4.3.2 ovan). Frågan är om detta gäller också i fråga om citatlån. Med tanke på den allmänna utvecklingen beträffande lånord i svenska är också engelskan intressant (jfr Mårtensson 1988:111–118). Med tanke på det svenska medlemskapet i Europeiska unionen bör både engelskans och franskans eventuella inflytande vara av intresse. I synnerhet franskans ställning inom unionen uppges vara mycket stark (se Mattila 2002a:420ff.). Det är därför inte orimligt att tänka sig att såväl engelskan som franskan genom det svenska EU-medlemskapet från 1995 avspeglar sig i form av citatlån i delmaterialet med fackordböcker.¹

I avsnitt 6.4 studerar jag ordklassfördelningen i delmaterialet med fackordböcker med fokus på förekomsten av adjektiv och verb i dem. Av avsnitt 5.2 ovan framgår att adjektiv och verb spelar en kvantitativt sett blygsam roll i mitt delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Utifrån Pilkes studie av terminologiska ordlistor från tre fackområden (Pilke 2000) är det möjligt att formulera hypotesen att det är ännu ovanligare med verb och adjektiv bland de lexikala enheterna i mitt fackspråkliga delmaterial än i mitt allmänspråkliga.

I avsnitt 6.5 undersöker jag förekomsten av fraser och satser i fackordböckerna. I delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO är förekomsten av fraser begränsad och satser förekommer inte alls (se avsnitt 1.2 och 5.3 ovan). I alla fall beträffande fraser – och möjligen också satser – med latinskt ursprung kan man anta att det fackspråkliga delmaterialet innehåller ett klart större antal än delmaterialet med allmänordböcker (jfr Mattila 2000:303f.). Till detta kommer att flerordstermer, dvs. *fraser* enligt

---

¹ Se Berteloot (2002) om franskans i juridiska kontexter i Frankrike och inom Europeiska unionen.

den definition som jag följer, bedöms vara vanligare inom juridikens ämnesområde än inom medicinens och teknikens (se Pilke 2000:280).

Liksom i tidigare kapitel omtalas *Svenska Akademiens ordbok* och databasen *Om svar anhålles* mestadels med förkortningsparet SAOB/OSA, medan NEO/SO används för *Nationalencyklopedins ordbok* och databasen *Svensk ordbok* (f.d. NEO) utgiven av Svenska Akademien. På motsvarande sätt används ofta förkortningar för de fyra fackordböckerna. I alfabetisk ordning är de förkortningar som används de här: JuB2000 för *Juridikens begrepp* (Melin 2000), JuT1958 för *Juridikens termer* (Eek et al. 1958), JuT1992 för *Juridikens termer* (Bergström et al. 1992) och NJO1998 för *Norstedts Juridiska Ordbok* (Martinger 1998).

6.2. Lexikala enheter i delmaterialen

6.2.1. Inledning

I detta avsnitt står först de lexikala enheter som är gemensamma för de båda ordböckerna/databaserna i det allmänspråkliga delmaterialet i fokus. Därefter studeras lexikala enheter som är gemensamma för de fyra ordböckerna i det fackspråkliga delmaterialet respektive sådana som förekommer i endast en av dem. Slutligen jämförs de båda delmaterialen ur några aspekter. Här ligger fokus dels på lexikala enheter som förekommer i samtliga sex ordböcker, dels på enheter som uppträder i de båda allmänspråkliga ordböckerna/databaserna men inte i någon av de fyra juridiska fackordböckerna. Centrala begrepp i diskussionen av resultaten i avsnitt 6.2 är 'lexikalisering' och eventuell 'orddöd'.

6.2.2. Lexikala enheter i det allmänspråkliga delmaterialet

Som framgår av avsnitt 3.4.1 ovan innehåller det allmänspråkliga delmaterialet totalt 2.003 lexikala enheter. Av dessa svarar SAOB/OSA för 1.544 och NEO/SO för 459. Det finns 82 lexikala enheter som återfinns i båda ordböckerna/databaserna. Det allmänspråkliga delmaterialet innehåller därmed 1.921 *olika* lexikala enheter, och det är endast 4,0 procent av de lexikala enheterna som är gemensamma.

Skillnaden i omfång mellan ordböckerna/databaserna och andra omständigheter, särskilt uppmärksammade i avsnitt 3.3.1 ovan, bidrar säkerligen till att antalet gemensamma lexikala enheter är så litet som det är.

Trots detta är det möjligen lite förvånande att det finns så få lexikala enheter, främst med första belägg under 1800-talet, som återfinns i både SAOB/OSA och NEO/SO. Antalet gemensamma lexikala enheter ”borde” kunna vara större med tanke på att båda ordböckerna/databaserna har ambitionen att förteckna ”juridiska ord och uttryck” som har spridit sig utanför fackspråket till allmänspråket (se avsnitt 3.3.1 med anförd litteratur).

6.2.3. Lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet

Antalet uppslagsord i de fyra fackordböckerna och det totala antalet lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet presenteras i avsnitt 3.2.2 respektive 3.4.2 ovan. Uppgifterna sammanfattas i tabell 22 nedan.

TABELL 22. *Antal uppslagsord i JuB2000, JuT1958, JuT1992 och NJO1998 samt totalt i delmaterialet med fackordböcker*

JuB2000	JuT1958	JuT1992	NJO1998	Totalt
2.869	2.947	3.209	1.786	10.811

Tabell 22 visar att antalet lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet uppgår till totalt 10.811. Dessutom visar tabellen att var och en av fackordböckerna – med undantag för NJO1998 – innehåller fler lexikala enheter än det totala allmänspråkliga delmaterialet med sina 2.003. Perspektivet blir dock något annorlunda med tanke på antalet *olika* lexikala enheter i de två delmaterialen. Detta uppgår nämligen till 5.415 i delmaterialet med fackordböcker, vilket mycket grovt räknat innebär att detta innehåller ungefär en och en halv gång fler *olika* lexikala enheter än delmaterialet med allmänordböcker med sina 1.921 olika lexikala enheter.

Det totala antalet olika lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet fördelar sig på sådana som kan kallas *unika*, dvs. de förekommer i endast en av ordböckerna, och sådana som kan kallas *gemensamma*, dvs. de förekommer i två, tre eller alla fyra. Fördelningen av lexikala enheter på de fyra olika möjligheterna visas i tabell 23 nedan.

TABELL 23. *De olika lexikala enheterna i det fackspråkliga delmaterialet: förekomst i en, två, tre eller fyra av ordböckerna samt totalt i delmaterialet. Antalet enheter anges i absoluta tal och i procent av det totala antalet enheter i delmaterialet*

1	2	3	4	Totalt
2.187	1.683	922	623	5.415
40,4 %	31,0 %	17,0 %	11,5 %	99,9 %

Av tabell 23 framgår att den klart vanligaste situationen är att de olika lexikala enheterna i delmaterialet förekommer i en enda av de fyra fackordböckerna. Detta gäller för strax över 40 procent av de olika lexikala enheterna. Näst vanligast är att de förekommer i två och därefter vanligast i tre av ordböckerna (31,0 resp. 17,0 procent). Ovanligast är att de uppträder i samtliga fyra ordböcker, då detta gäller för något mindre än 12 procent av de olika lexikala enheterna.

Det är således runt 60 procent av de olika lexikala enheterna som förekommer i minst två av de fyra fackordböckerna. Mot detta värde kan ställas att det endast är 4 procent av de lexikala enheterna i allmänordböckerna som är gemensamma (se avsnitt 6.2.2 ovan). En möjlig förklaring till denna markanta skillnad mellan delmaterialen kan vara att det centrala juridiska ordförrådet inte förändras särskilt radikalt under perioden 1958–2000, de årtal mellan vilka de fyra fackordböckerna är utgivna (jfr Pilke 2000:23). En andra möjlig förklaring är att utgivarna av de olika fackordböckerna till stor del bygger på sina föregångare på området (jfr Svensén 1987:29). Den senare förklaringen är särskilt aktuell med tanke på att två upplagor av samma ordbok, *Juridikens termer*, ingår i delmaterialet.

6.2.3.1. *Gemensamma lexikala enheter i fackordböckerna*

Frågan är nu vad som kännetecknar de lexikala enheter som återfinns i mer än en av de juridiska ordböckerna. Jag väljer här att närmare granska de 623 uppslagsord som återfinns i alla fyra ordböckerna. Anledningen är att dessa bör kunna sägas utgöra en kärna av lexikala enheter i ett svenskt juridiskt ordförråd som är aktuellt under den andra halvan av 1900-talet.

För det första kan jag konstatera att antalet citatlån bland de 623 är mycket begränsat. Citatlånen från latin utgör den största gruppen med 33 belägg i form av enkla ord, fraser och satser. Exempel är **DOLUS** '(ont)

uppsåt', **EX LEGE** 'enligt lag' respektive **IGNORANTIA JURIS NOCET** 'okunnighet om lagen (rätten) skadar', där översättningarna är hämtade ur JuB2000. De 6 franska citatlånen utgörs av enkla ord och fraser, t.ex. **ARBITRAGE** och **FORCE MAJEURE**, medan de 3 engelska är enkla ord: **COPYRIGHT**, **JURY** och **LOCKOUT**.

För det andra kan jag konstatera att bland de 623 finns vissa morfem eller ord är vanliga som första led i sammansättningar eller som en del av fraser. Vanligast är *Rätt(s)-* med 12 förekomster, följt av *Allmän(t)/(na)(-)* med 11 och *Lag(a)(-)* med 7. Bland morfemen eller orden som är förhållandevis vanliga som sista led i sammansättningar eller som ingår i fraser märks i första hand *(-)rätt* (34 förekomster) samt *(-)brott* och *(-)principen* (9 förekomster vardera). Det är fråga om beteckningar för rättsområden, rättsliga begrepp och rättsliga institutioner, kriminaliserade handlingar och rättsliga begrepp. Exempel på de olika underkategorierna är **OBLIGATIONSRÄTT(EN)**, **GIFTORÄTT** och **KAMMARRÄTT**, **BOKFÖRINGSBROTT** samt **MUNTlighetsPRINCIPEN**.

De 623 lexikala enheterna som uppträder i alla fyra fackordböckerna uppvisar alltså vissa likheter med det allmänspråkliga delmaterialet generellt. Också de 623 är till största delen ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning, även om jag här begränsar jämförelsen till citatlån i fackordböckerna (jfr avsnitt 4.4 ovan). Det finns vissa morfem och ord som är vanliga i de lexikala enheterna. Delvis är det samma morfem eller ord som är vanliga i sammansättningarna i det allmänspråkliga delmaterialet och i de 623 gemensamma uppslagsorden i det fackspråkliga delmaterialet generellt: *Rätt(s)-* och *Lag(a)-* respektive *-rätt* och *-brott* (jfr avsnitt 5.3.2.1 ovan).

Det förefaller emellertid vara mera givande att studera de 623 lexikala enheterna utifrån ett annat perspektiv. En granskning av uppslagsorden ger nämligen stöd för hypotesen att redaktörerna bakom respektive fackordbok har gjort urvalet av (huvud)uppslagsord mera – men inte uteslutande – utifrån terminologiska principer än utifrån lexikologiska/lexikografiska, även om uppslagsorden givetvis är alfabetiskt ordnade (jfr Pilke 2000: 32ff.). Jag tror således att det främst är de juridiska begreppen med tillhörande termer som är utgångspunkt för redaktörernas urval av uppslagsord i respektive fackordbok, inte ord (och termer), vilket vanligen är utgångspunkt för arbetet med allmänspråkliga definitionsordböcker (jfr Törnqvist 1998:107ff.; Svensén 1987:3f.). Hypotesen får stöd av att Stefan Melin i förordet till *Juridikens begrepp* ger följande information:

Det är främst två förhållanden som ger boken en särprägel. För det första har en definition lämnats i anslutning till varje *begrepp*. För det andra har *begrepp som definieras i boken* försett med * när de förekommer i förklaringar, exempel etc. Den som t.ex. vill ringa in ett begreppssammanhang, precisera ett rättsförhållande ytterligare eller bara friska upp minnet, kan därför göra det snabbt och enkelt. (JuB2000, mina kursiveringar)

Övriga utgivare är inte lika explicita som Melin, men Sven Martinger meddelar att det är *termer* som förklaras i *Norstedts Juridiska Ordbok* och detsamma görs i de båda upplagorna av *Juridikens termer* (jfr dock Pilke 2000:32 om JuT1992). I detta sammanhang kan det vara lämpligt att påminna om att vissa uppslagsord (alternativt termposter) i *Juridikens termer* även upptar underordnade begrepp till ett huvudbegrepp (jfr Pilke 2000:36 och se avsnitt 3.3.2 ovan). Ett exempel är **FRUCTUS**, 'avkastning', med tre underbegrepp: "*F. civilis*, civil avkastning, t.ex. hyra. — *F. naturalis*, naturlig avkastning, t.ex. skörd. — *F. percipiendi*, den normala avkastningen av egendom" (JuT1958; JuT1992).

En förenklad beskrivning av rättssystemet i ett visst samhälle är att detta skall reglera rättigheter och skyldigheter mellan olika aktörer i olika situationer. Därför utarbetas rättsregler som ingår i och bildar en rättsordning. Olika aktörer tolkar, övervakar och reglerar relationer och mänskligt beteende i stort i det aktuella samhället. Konflikter regleras, ofta med hjälp av sanktioner, och det yttersta syftet med sanktionerna är att bevara fred och ordning i samhället (jfr t.ex. Hydén 1996:9–46). I detta sammanhang blir begreppssystem med relationer mellan olika juridiskt reglerade begrepp centrala (se t.ex. Pilke 2000:58ff.).

Jag väljer att exemplifiera utifrån situationen där två av de centrala aktörerna benämns **BORGENÄR** (alternativt **KREDITOR**) och **GÄLDENÄR**. Gälldenären har en skuld till en annan, dvs. borgenären. En tredje aktör, **BORGENSMANNEN** (alternativt borgesmannen eller löftesmannen), åtar sig att ansvara för att gälldenären fullgör sin förpliktelse och borgensmannen går därmed i **BORGEN**. Borgen kan ta sig olika former och man kan bland annat skilja mellan **ENKEL BORGEN**, **PROPRIEBORGEN**, **UNDERBORGEN** och **ÖVERBORGEN**. Beroende på hur aktörerna tar till vara sina rättigheter och fullgör sina skyldigheter, kan situationen utvecklas på olika sätt (se t.ex. *Norstedts juridiska handbok* 1994:204–207).

Begreppsrelationerna kan klassificeras på olika sätt utifrån ett terminologiskt perspektiv (se t.ex. Pilke 2000:58ff. och jfr Laurén, Myking & Picht 1997, kapitel 7). De förhoppningsvis klart definierade juridiska begreppen med sina termer kan också sägas bilda en form av semantiskt/a nätverk

inom vilket/vilka man i sin tur kan identifiera olika semantiska relationer. Vanliga relationer är konversitet, t.ex. *borgenären–gäldenären*, hyperonymi, t.ex. *borgen–enkel borgen*, och hyponymi, t.ex. *enkel borgen–borgen*. Däremot undviks synonymi på ämnesområdet, då idealet är ett ett-till-ett-förhållande mellan begrepp och term (jfr Sandrini 1996: 253; Pilke 2000:35, 284).¹ Det som lekmannen kan uppfatta som synonymer är det vanligen inte.

Ett exempel erbjuder **INSOLVENS**, **INSUFFICIENS** och **OBESTÅND**. I alla tre fallen är en persons ekonomiska ställning problematisk. Med tanke på personens rättigheter i denna situation finns det dock en klar skillnad mellan å ena sidan **INSOLVENS** och **OBESTÅND** och å andra sidan **INSUFFICIENS**:

Insolvens, obestånd, dvs. en persons oförmåga att rätteligen betala sina skulder. I. utgör konkursanledning. Jfr Insufficiens. (JuT1958; JuT1992)

Insufficiens, ”otillräcklighet”, dvs. att en persons skulder överstiger hans ekonomiska tillgångar, vilket inte behöver innebära – på grund av möjligheterna att få kredit – att han är insolvent. I. utgör inte konkursanledning. Jfr Insolvens. (JuT1958; JuT1992)

Obestånd (*insolvens*), en persons oförmåga att rätteligen betala sina skulder. O. utgör konkursanledning. (JuT1958; JuT1992)

Utifrån *Juridikens termer* kan uppslagsorden **INSOLVENS** och **OBESTÅND** betraktas som synonymer och hänvisningar görs också mellan de båda uppslagsorden. I juridisk litteratur ges samma beskrivning som i fackordboken. En gäldenär som inte förmår betala sina skulder i rätt tid och vars betalningsoförmåga inte är tillfällig är *insolvent* eller på *obestånd* (se Håstad 2000:97).

Också SAOB/OSA ger hänvisningar mellan **INSOLVENS** och **OBESTÅND** då ordboken/databasen SAOB/OSA konstaterar att **INSOLVENS** innebär ”förhållande(t) att vara insolvent; tillstånd i vilket en insolvent person befinner sig; äv. konkretare, om fall av insolvens; jfr **INSUFFICIENS**”, medan **INSUFFICIENS** innebär ”förmögenhetstillstånd som

¹ Synonymi förekommer dock i delmaterialet. Nina Pilke (2000:284f.) påpekar att *Juridikens termer* (JuT1992) i vissa fall anger alternativa former: (”**prejudikation** eller **prejudicering** [...]”, ”**benådning** (*nåd*) [...]”, ”**boutredning** (utredning av dödsbo) [...]”, ”**störande av förrättning** (el. **av allmän sammankomst**) [...]”), alternativa uttryck (”**euthanasi**, ’dödshjälp’ [...]”) eller ekvivalenter på andra språk (”**ansvarsgenombrott**, (*lifting the corporate veil*) [...]”). Liknande exempel, och därmed fall av synonymi, finns även i JuB2000, JuT1958 och NJO1998.

föreligger, då en persons skulder överstiga hans tillgångar; jfr **INSOLVENS**” (I 833, I 914). SAOB/OSA upptar även **OBESTÅND**: ”i fråga om ekonomiska förhållanden: dålig l. usel affärsställning l. ekonomi; ekonomiska svårigheter; insolvens; misär; jfr **bestånd 4**” (O 74).

Det finns således en grundläggande skillnad mellan definitionerna i *Juridikens termer* och de i SAOB/OSA ovan. Fackordboken anger de olika rättsliga följderna av begreppen ’insolvens’, ’insufficiens’ och ’obestånd’ samt anger hur de förhåller sig till varandra. Detta gör inte allmänordboken i sina definitioner av orden (termerna) *insolvens*, *insufficiens* och *obestånd*. Anledningen till att definitionerna är sådana som de är i *Juridikens termer* (och i övriga fackordböcker) är att gränsdragningen mellan de närliggande begreppen skall vara så exakt som det bara är möjligt (jfr Pilke 2000:293). Enligt Mattila (2002a:21) är de abstrakta juridiska begreppen utgångspunkt för en juridisk analys och beskrivning, medan utgångspunkten för en språkvetenskaplig analys och beskrivning är ord alternativt termer. Definitionerna i terminologiska ordlistor generellt ”formuleras med tanke på avgränsning, snarare än beskrivning” (Törnqvist 1998:107). SAOB/OSA beskriver däremot ”orden vart och ett. Den [dvs. SAOB] kan knappast läsas på annat sätt än så som den är skriven, ord för ord” (Lundbladh 1996:99).

6.2.3.2. *Unika lexikala enheter i fackordböckerna*

Tabell 23 i avsnitt 6.2.3 ovan visar att det i det fackspråkliga delmaterialet även finns lexikala enheter som i detta sammanhang är *unika*, dvs. de förekommer i en enda av ordböckerna. Fördelningen av unika uppslagsord är inte helt jämn mellan dem, vilket framgår av tabell 24.

TABELL 24. *Uppslagsord och unika uppslagsord i JuB2000, JuT1958, JuT1992 och NJO1998. Antalet enheter anges i absoluta tal och i procent av det totala antalet enheter i respektive ordbok*

	JuB2000	JuT1958	JuT1992	NJO1998
uppslagsord	2.869	2.947	3.209	1.786
unika uppslagsord	1.038	472	379	298
	36,2 %	16,0 %	11,8 %	16,7 %

Tabell 24 visar att i första hand JuB2000 skiljer ut sig i delmaterialet, då

mer än en tredjedel av uppslagsorden (36,2 procent) i denna ordbok återfinns enbart i JuB2000. I de övriga tre ordböckerna är procentandelen unika uppslagsord från något mindre än 12 procent till runt 17 procent. Den förhållandevis höga procentandelen för *Norstedts Juridiska Ordbok* är, i alla fall delvis, beroende av att antalet uppslagsord relativt sett är litet. Antalet unika uppslagsord är mindre i JuT1992 än i JuT1958 (379 gentemot 472). Mest fruktbart förefaller det alltså att göra en granskning av de lexikala enheter som är unika för *Juridikens begrepp* respektive för de båda upplagorna av *Juridikens termer*.

Juridikens begrepp

Inledningsvis studerar jag de unika uppslagsord i *Juridikens begrepp* (2000) som kan föras till de sex kontextuella kategorier som återfinns i nedanstående punktuppställning.¹

- 'Europeiska unionen',
- 'internationella rättsliga förhållanden',
- 'IT och därmed förknippade begrepp',
- 'romersk rätt',
- 'rättshistoria' samt
- 'svenska institutioner och personer med rättsliga funktioner samt rättsligt definierade begrepp'.

Sammanlagt kan jag föra 379 av de 1.038 unika uppslagsorden i JuB2000 till de sex kategorierna, vilket innebär 36,5 procent.

Överlägset störst bland kategorierna är 'romersk rätt' med 209 av de aktuella 379 lexikala enheterna.² Här är det dock viktigt att observera att 72 av de 209 uppslagsord som här registreras som unika för *Juridikens begrepp* också återfinns i *Juridikens termer*, men då som "underuppslagsord" till "huvuduppslagsord". Även med detta förhållande i minnet är

---

¹ Några av de kategorier som jag här kallar *kontextuella* motsvaras av juridiska *rättsområden* inom rättssystemet i ett visst samhälle vid en viss tidpunkt. Exempel är kategorin 'Europeiska unionen', som motsvaras av rättsområdet *europarätt* alternativt *EG-rätt*, och kategorin 'internationella rättsliga förhållanden', som motsvaras av rättsområdena *internationell rätt* (med olika underområden) och *folkrätt*. Se t.ex. Hydén (1996) om rättsområden och indelningar av rättssystem.

² Kategorin 'romersk rätt' omfattar såväl begrepp som enbart används i romersk rätt som begrepp som också används i andra rättsordningar.

'romersk rätt' den överlägset största kategorin av de sex. Två tendenser är att *Juridikens begrepp* i högre grad än övriga ordböcker upptar enkla ord, vanligen substantiv och verb, som ingår i fraser och satser. Exempelvis återfinns substantivet **FIDES**, 'förtroende, tillförlitlighet, trohet', endast i JuB2000. Frasen **BONA FIDE(S)**, 'god tro, i god tro', finns i samtliga fyra ordböcker och frasen **PUBLICA FIDES**, 'offentlig trovärdighet', i alla utom *Norstedts Juridiska Ordbok*. Exempel på latinska verb som enbart uppträder i JuB2000 är **ADOPTARE**, **CONDOCERE** och **DEL-CREDERE** (se vidare avsnitt 6.4.3 nedan).

De många unika latinska uppslagsorden (samt de uppslagsord som också återfinns i *Juridikens termer*) i den nyaste av ordböckerna i det fackspråkliga delmaterialet kan tolkas som att svenska jurister alltså har behov av kunskaper om och i latin. Möjligen har behovet rentav ökat som en följd av det svenska medlemskapet i Europeiska unionen. Mattila (2000:305) påpekar att den finska enheten vid Europeiska gemenskapernas domstol har tvingats utarbeta en intern "basordlista över latinska uttryck", eftersom latinska (ettords)termer och fraser används så mycket i domstolens arbete.

Som god tvåa bland de sex kontextuella kategorierna kommer 'Europeiska unionen' med 54 belägg. Det är fråga om svenska och – mer eller mindre – utländska beteckningar, t.ex. **INRE MARKNADEN** (EU:s inre marknad), **ECU** (European Currency Unit) och **CE-MÄRKET** (Communautes européennes), vilket definieras som 'EU:s garantimärke för att den märkta produkten är testad och säker'.

På tredjeplatsen återfinns 'svenska institutioner och personer med rättsliga funktioner samt rättsligt reglerade begrepp' med 46 belägg. Vissa av de lexikala enheterna är nybildningar från senare delen av 1900-talet, medan andra säkerligen är mer eller mindre etablerade i det svenska språket och samhället före denna tid. Exempel är **MILJÖDOMSTOL** respektive **HOVRÄTTSASSESSOR**. Miljödomstolarna i Sverige är de tingsrätter som prövar vissa mål enligt miljöbalken (SFS 1998:808). Miljödomstolarna prövar bland annat vattenmål och mål som gäller tillstånd till viss miljöfarlig verksamhet (JuB2000). Sammansättningen *miljödomstol* med denna definierade betydelse bör därmed ha lexikaliserats under 1990-talet. Däremot har bokstavsföljden *hovrättsassessor* en längre historia. En *hovrättsassessor* definieras i SAOB/OSA som 'bisittare i en hovrätt (före 1910 ordinarie ledamot av densamma)'. Första belägg är från 1633 och det sista från 1907 i artikeln **HOVRÄTT** sbst 1, som slutredigerades 1932 (H 1297–1298). Definitionen i *Juridikens begrepp* är 'adjungerad ledamot i hovrätt'.

Fjärdeplatsen beläggs av kategorin 'IT och därmed förknippade begrepp'

med svenska och engelska uppslagsord, totalt 28 belägg. Exempel är **IT-RÄTT**, **CHIP** 'liten kiselplatta' och **ELEKTRONISK HANDEL**, som definieras som 'direkt eller indirekt handel via Internet'.

Kategorierna 'internationella rättsliga förhållanden' och 'rättshistoria'¹ delar femteplatsen med 21 belägg vardera. I båda kategorierna finns uppslagsord som är lånord respektive resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning.

Exempel på den första av de två kategorierna är **BARNKONVENTIONEN**, FN:s konvention om barnens rättigheter som gäller i förhållande till Sverige sedan 1990, och **ADR** (Alternative Dispute Resolution). Med detta begrepp, som används internationellt, avses huvudsakligen olika vägar att lösa konflikter mellan människor och/eller företag utan hjälp av domstolar. Exempel på uppslagsord som har förts till kategorin 'rättshistoria' är **LANDSKAPSLAGAR** och **CODE CIVIL** alternativt **CODE NAPOLEÓN**. Beträffande den senare ges den här informationen:

Code Napoléon *Code civil des francais*. Code Napoléon *promulgerades 1804. Den var en kodifikation av den gamla franska civilrätten. Många huvuddrag i denna Code civil finns fortfarande i gällande fransk rätt. Dessutom har Code Napoléon haft stor betydelse som förebild för delar av andra staters *rättsordningar. (JuB2000)

Lite mer än en tredjedel av de unika uppslagsorden i JuB2000 kan alltså föras till de kontextuella kategorierna ovan. Frågan är nu vad som kan sägas om de unika uppslagsorden i JuB2000, och i övriga fackordböcker, på en mera generell nivå.

Ett juridiskt fackspråk och ett juridiskt ordförråd utvecklas självfallet över tiden. Till skillnad från många andra ämnesområden, t.ex. teknikens, styrs denna utveckling mera av praktiska behov än av ett planerat språkvårds- och terminologiarbete:

Men det virker som om de juridiske termene oppstår etter hvert som man har bruk for dem. Det kan derfor lett skje at det blir betydningslukker eller betydningsgråsoner, slik som vi ofte finner det i allmenspråket. [– – –] Slike luker er selvfølgelig uheldige juridisk sett. (Vatvedt Fjeld 1992:214)

Många av de unika uppslagsorden i JuB2000 i kategorierna ovan är en följd av att det har uppstått ett behov av dem, antingen som en följd av en inhemsk svensk eller av en internationell rättsutveckling. Undantaget är

---

¹ Romersk rätt bildar alltså en egen kontextuell kategori och ingår inte i kategorin 'rättshistoria'.

främst ord och uttryck från den romerska rätten; de är självfallet inte nybildningar men de har möjligen fått större aktualitet. Inte heller kategorin 'rättshistoria' innehåller några nybildningar, men här är frågan vilka lexikala enheter som respektive utgivare fortfarande anser bör uppmärksammas.

Exempelvis har förändringar av befolkningens sammansättning i Sverige skapat nya behov. Lexikaliseringen av frasen **ETNISK DISKRIMINERING** i juridisk betydelse kan sannolikt förläggas till 1980-talet. Detsamma gäller sammansättningen **DISKRIMINERINGSOMBUDSMANNEN** med den tillhörande akronymen **DO**. Lagen mot etnisk diskriminering utfärdades 1986 och samtidigt utfärdades en förordning med instruktion för ombudsmannen mot etnisk diskriminering (SFS 1986:442 resp. SFS 1986:446).

Vidare kan vardagliga företeelser och begrepp få juridiskt avgränsade betydelser (jfr Pilke 2000:30, 285). Två av de unika uppslagsorden i JuB2000 är **MYNT** och **ÖGONUNDERSÖKNING**. Det första begreppet definieras som 'kontanta betalningsinstrument av metaller' och det andra som 'undersökning av en persons ögon och ögonrörelser i syfte att ta reda på om personen är påverkad av något annat medel än alkohol'.

Slutligen gör redaktörerna bakom respektive ordbok naturligtvis sina val beträffande vilka sammansättningar, avledningar, fraser, akronymer och egennamn som förtecknas. Bland de sammansättningar som enbart återfinns i JuB2000 är **BETALKORT**, **BETALNINGSANMANING**, **BETALNINGSINSTRUMENT**, **BETALNINGSMEDEL**, **BETALNINGSVÄSENDE** och **BETALSYSTEM**. Exempel på unika avledningar är **EXIGABILITET** och **VALIDITET**. Samtliga fyra fackordböcker upptar sammansättningen **HUVUDFÖRHANDLING** som uppslagsord, men det är endast *Juridikens begrepp* som upptar de tre underbegreppen och fraserna **HUVUDFÖRHANDLING I BROTTMÅL**, **HUVUDFÖRHANDLING I FÖRENKLAD FORM** och **HUVUDFÖRHANDLING I TVISTEMÅL**.

Juridikens termer

Härnäst behandlar jag de uppslagsord som är unika för de båda upplagorna av *Juridikens termer* från 1958 respektive 1992. Antalet unika uppslagsord är alltså 472 respektive 379. I båda upplagorna är **S** den bokstav som noteras för flest antal unika uppslagsord (62 respektive 52). Bakom urvalet av uppslagsord ligger naturligtvis respektive utgivares bedömningar, och

dessas kommer till uttryck beträffande olika typer av uppslagsord.

Till någon del är det fråga om urvalet av specifika juridiska termer. Exempelvis är **VETO** unikt för JuT1992. I denna ges dock enbart en hänvisning till **VETORÄTT**, som är uppslagsord i båda upplagorna. Bland mer eller mindre vardagliga ord och fraser som genom juridisk neosemantisering har fått juridiska betydelser och endast återfinns i JuT1958 finns **FYLLERI** som straffrättslig term, **PÅSTÅENDE** som processrättslig term och frasen **SKROT OCH KORN**: ”i regeringsformen § 79 förekommande uttryck avseende myntets bruttovikt (*skrot*) och dess nettovikt i guld el. silver (*korn*)”. På motsvarande sätt är **MUTA**, **BEFINTLIGT SKICK**¹ och **FICKSTÖLD** unika uppslagsord i JuT1992.

Redaktörerna gör också ett urval när det gäller uppslagsord som närmast är att betrakta som slang och jargong (jfr avsnitt 1.2 ovan). Exempel är **NÅDIGA LUNTAN** för **STATSVERKSPROPOSITIONEN** (JuT1958) och **PARAGRAF 7-INTYG** i samband med **SÄRSKILD PERSON-UNDERSÖKNING** (JuT1992). I vissa fall ges dessutom kommentarer om stilnivå och etymologi (jfr Pilke 2000:285). Ett tydligt fall är uppslagsordet **FEMFEMMA**:

vardaglig beteckning på person som förklarats otillräknelig (se Tillräknelighet); termen är bildad efter numret på stadgandet om straffrihet för otillräknelighet, strafflagen 5 kap. 5 §. (JuT1958)

Informationen till detta uppslagsord ger dessutom exempel på en vanlig företeelse i monolingvala juridiska fackordböcker, nämligen att redaktörerna ger hänvisningar till mer eller mindre exakt preciserade lagrum i författningar (se Bergenholtz & Tarp 1994a:61).

Till de sammansättningar, avledningar och fraser, eventuellt utifrån ett enkelt ”huvudord”, som är unika för JuT1958 hör **HUVUDSTRAFF** och **BISTRAFF** till **STRAFF** och följande sammansättningar där morfemet *sjuk*- ingår: **SJUKFÖRSÄKRING**, **SJUKFÖRSÄKRINGSAVGIFT**, **SJUKHJÄLP**, **SJUKKONTROLL** och **SJUKPENNINGSTILLÄGG**. Frasen **FÖRUNDERÖKNING I BROTTMÅL** är unik för JuT1992, medan **FÖRUNDERÖKNING** är uppslagsord i tre av ordböckerna (JuT1958; JuT1992; NJO1998).

Vidare studerar jag de unika uppslagsorden i de båda upplagorna av *Juridikens termer* utifrån de sex kontextuella kategorier som jag använder mig av i samband med de unika uppslagsorden i *Juridikens begrepp*. Här avstår jag dock från en exakt kvantitativ redovisning. Anledningen är att

¹ Prepositionsfrasen **I BEFINTLIGT SKICK** är uppslagsord i NJO1998.

redan en genomläsning av de unika uppslagsorden i de båda upplagorna av *Juridikens termer* visar att en av kategorierna dominerar stort, nämligen 'svenska institutioner och personer med rättsliga funktioner samt rättsligt definierade begrepp'. Detta är inte oväntat med tanke på att juridik kan betecknas som ett så kallat *kulturbundet kunskapsområde*:

Grundlæggende set kan man skelne mellem to forskellige slags fag- eller vidensområder: kulturbundne og ikke-kulturbundne. Ved **kulturbunden viden** forstås viden, hvor genstandsområdet er kulturspecifikt, idet det historisk og kulturelt har udviklet sig med sine specifikke træk inden for givne geografiske områder, hvorfor det normalt adskiller sig fra land til land, fra sprogområde til sprogområde. Det kan dreje sig om fagområder som politik, økonomi og jura. Således er der store forskelle mellem f.eks. spansk og dansk ret, idet førstnævnte bygger på romerretten, mens sidstnævnte i høj grad udspringer af germansk ret. (Bergenholtz & Tarp 1994a: 57f., fet stil i originalet)¹

Fokus kommer således att ligga på kategorin 'svenska institutioner och personer med rättsliga funktioner samt rättsligt definierade begrepp', även om något först skall sägas om de övriga.

Kategorin 'Europeiska unionen' noteras för några få belägg i JuT1992, t.ex. **OFFICIELLA TIDNINGEN**. Bland de relativt sett få beläggen för 'internationella rättsliga förhållanden' märks **SUZERÄN**, som är en alternativ term för **VASALLSTAT**, och **DROIT DE SUITE**, som används i utländsk upphovsrätt (JuT1958 resp. JuT1992). Kategorin 'IT och därmed förknippade begrepp' saknar föga förvånande helt belägg i de båda upplagorna av *Juridikens termer*, medan det finns ett mindre antal belägg för 'romersk rätt' och några få för 'rättshistoria'. Exempel på den första kategorin är **EX GRATIA** (JuT1992) och de folkrättsliga termerna **OCCUPATIO BELLICA** och **OCCUPATIO PACIFICA** (JuT1958), medan **HAND OCH FÖRSKRIVNING** får representera den andra: "ålderdomlig lagterm, använd i uttrycket 'neka H.', dvs. förneka sin egenhändiga namnteckning på ett skuldebrev" (JuT1992).

Till de sex kategorierna kommer några ytterligare möjligheter. För det första återfinns ett antal beteckningar på lagar och lagverk i de båda upplagorna av *Juridikens termer*. Exempel är **KONSUMENTKREDIT-**

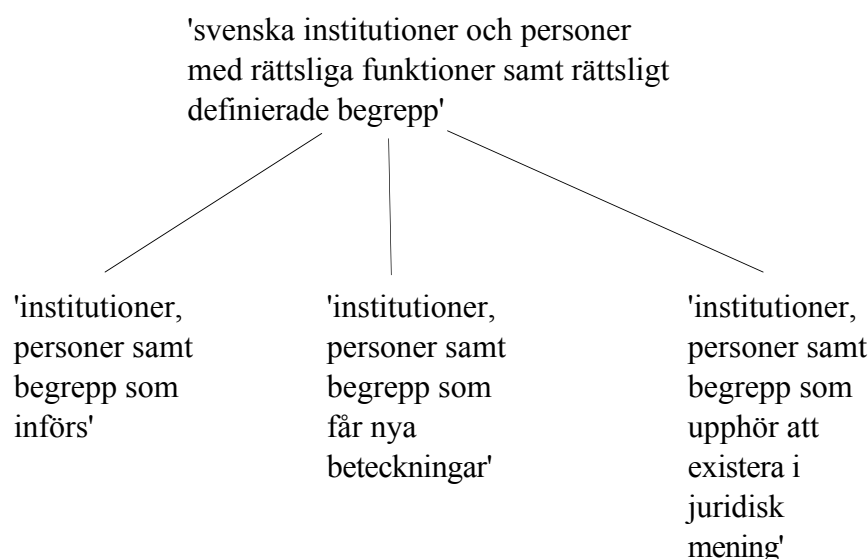
---

¹ Jämför dock diskussionen i Nygren (1998) om svensk rätt i ett internationellt perspektiv. Möjligen har folkrätten och den internationella rätten en mera internationell karaktär än andra rättsområden (jfr Hydén 1996, kapitel 4). Också europarätten alternativt EG-rätten har en sådan karaktär (se t.ex. Bernitz & Kjellgren 1998; Letto-Vanamo 2002:21ff.).

LAGEN och **KONSUMENTKÖPLAGEN** i JuT1992, vilka utfärdades 1977 respektive 1973 (se Inger 1988:293). För det andra finns det uppslagsord som har en längre historia i svenskan än den senaste femtioårsperioden. Visserligen är *Juridikens termer* (1992) ensam om uppslagsordet **NOTARIUS PUBLICUS**, men beläggen för uttrycket *notarius publicus* i SAOB/OSA är daterade mellan 1556 och 1932 (N 724–725, redaktionen avslutad 1947).

De lexikala enheter som har förts till kategorin 'svenska institutioner och personer med rättsliga funktioner samt rättsligt definierade begrepp' kan sägas tillhöra tre underkategorier, vilka visas i figur 3.

FIGUR 3. Den kontextuella kategorin 'svenska institutioner och personer med rättsliga funktioner samt rättsligt definierade begrepp' med underkategorier i JuT1958 och JuT1992.

Bland underkategorin 'institutioner, personer och begrepp som införs' finns bland annat **DAGTINGAN** och **GROVT FRIHETSBROTT**, som är unika för JuT1958. Beteckningarna för de båda kriminaliserade handlingarna är hämtade ur förslaget till en då blivande brottsbalk. 1953 avlämnade dåvarande straffrättskommittén ett förslag till en ny brottsbalk och strafflagsberedningen avlämnade ett förslag till ny skyddslag. Dessa båda förslag slogs samman och låg till grund för den brottsbalk som antogs 1962 och trädde i kraft tre år senare (se Inger 1988:265).

Juridikens termer (1958) förtecknar alltså uppslagsorden **DAGTINGAN** och **GROVT FRIHETSBROTT**, som vid utgivningen av ordboken ännu inte hade blivit lagfästa termer. De får ändå sägas vara lexikaliserade

juridiska svenska uttryck vid denna tidpunkt genom att de föreligger i förslaget till brottsbalk. Återigen är därmed frågan om när lexikalisering egentligen sker på juridikens område aktuell (jfr avsnitt 5.2.1 ovan). Denna kan tänkas inträffa när en författningstext träder i kraft, när författningen utfärdas eller när förarbeten till författningen föreligger (propositioner, förslag, betänkanden). Ur ett språkvetenskapligt perspektiv torde något av alternativen som föregår ikraftträdandet vara det rimligaste, medan frågan kan vara mera komplicerad ur ett juridiskt.

Underkategorin 'institutioner, personer och begrepp som får nya beteckningar' kan först exemplifieras utifrån uppslagsordet **FATTIGVÅRD**:

en generell hjälpform inom kommunerna som reglerats i olika författningar från senare delen av 1800-talet och därefter i 1918 års lag om fattigvården i kommunerna (ersatt från 1 jan. 1957 av 1956 års lag om socialhjälp). (JuT1958)

Lagen om socialhjälp som omtalas i JuT1958 ersätts i sin tur av en socialtjänstlag som utfärdas 1980 och träder i kraft två år senare (se Inger 1988: 297). **SOCIALHJÄLP** återfinns i JuT1958 och **SOCIALTJÄNST** i JuT1992, NJO1998 och JuB2000. Det begrepp som betecknas som *fattigvård* ersätts således med andra beteckningar, först *socialhjälp* och därefter *socialtjänst*. Bytet av beteckningar är ett välkänt exempel på den s.k. *humaniseringen* av ordförrådet i den offentliga sfären (se Gellerstam 1989: 93–97). **FATTIGVÅRD** får även sägas vara ett exempel på 'orddöd'; genom reformer av lagstiftningen har begreppet 'fattigvård' i juridisk betydelse upphört att existera.

Som ytterligare exempel kan nämnas att det i JuT1958 finns ett antal brottsrubriker där ordet *otukt* ingår, t.ex. **OTUKT MED BARN** och **OTUKT MED UNGDOM**. Dessa har i enlighet med 1962 års brottsbalk ersatts med brottsrubriker där fraserna *sexuellt umgänge* och *sexuellt utnyttjande* ingår (se *Norstedts juridiska handbok* 1994:753–757). Bland de unika uppslagsorden i JuT1992 finns **SEXUELLT UMGÄNGE MED BARN** och **SEXUELLT UTNYTTJANDE AV UNDERÅRIG**.

Bland fallen av underkategorin 'institutioner, personer och begrepp som upphör att existera i juridisk mening' kan nämnas **MILITIEOMBUDSMANNEN (MO)** och **LÖSDRIVARE** (JuT1958). Militieombudsmannen avskaffades 1969 (se Inger 1988:269). Behovet av benämningen bör därmed ha minskat drastiskt. En sökning i Språkbankens konkordanser ger en enda träff på *militieombuds**, där den aktuella artikeln hör hemma i pressmaterialet från 1965.

En sökning på *lösdrivar** i Språkbankens konkordanser ger totalt 33

träffar, fördelade på *lösdrivare* (29), *lösdrivarlagen* (1), *lösdrivarna* (2) och *lösdrivarnas* (1). Samtliga belägg utom ett hör hemma i romantexter, inte i pressmaterial. En sökning i databasen RIXLEX med svenska författningstexter ger en enda träff för *lösdrivare*. Ordet förekommer i *Lag (1994: 1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*. I denna författningstext från 1994 används *lösdrivare* som svensk motsvarighet till *vagrant* och *vagabond* i de engelska respektive franska konventionstexterna och tilläggsprotokollen, vilka ingår som bilaga till den svenska lagen.¹ Ordet *lösdrivare* förefaller alltså främst ha en litterär prägel under den senare delen av 1900-talet, och dess användning som juridisk term är mycket begränsad. Ordet *lösdrivare* har dessutom en pejorativ klang, och det är därför oväntat att det förekommer i den aktuella författningstexten (jfr NEO 2 om **LÖSDRIVARE**).

Till sist skall några språkliga reflexer av förändringar av den administrativa och rättsliga indelningen av Sverige uppmärksammas. Från 1965 förstatligades rådshusrätterna i Sverige. Samma år avvecklades magistrater och kommunalborgmästare. Från 1971 infördes begreppet 'kommun', vilket innebar att de tidigare begreppen 'stad', 'köping', 'municipalsamhälle' och 'lantkommun' ersattes med det nya kommunbegreppet. Samma år försvann rådshusrätter och häradsrätter för att ersättas med tingsrätter (se Inger 1988:273, 301).² Unika uppslagsord för JuT1958 är de då fortfarande aktuella företeelserna **MAGISTRAT**, **KOMMUNALBORGmäSTARE**, **KÖPING** och **MUNICIPALSAMHÄLLE**. Ingen ordbok i delmaterialet har **LANTKOMMUN** som uppslagsord. Båda upplagorna av *Juridikens termer* upptar **HÄRADS RÄTT**, och JuT1992 meddelar att beteckningen inte längre är aktuell. Oväntat nog är **RÅDHUSRÄTT** ett unikt uppslagsord för JuT1992, och också här ges upplysningen att företeelsen inte längre är aktuell.

¹ **VAGABOND** är uppslagsord i JuT1958, JuT1992 och JuB2000. I de båda upplagorna av *Juridikens termer* ges *lösdrivare* som ensam synonym, medan *Juridikens begrepp* ger tre synonymer: *landstrykare*, *luffare* och *lösdrivare*.

² Däremot existerade *rådshusrätter* (*raastuvanoikeudet*) och *häradsrätter* (*kihlakunnanoikeudet*) i Finland tills *tingsrätt* (*käräjäoikeus*) 1993 infördes som enda typ av underrätt bland de allmänna domstolarna (se Havansi 1993:148).

6.2.4. *Lexikala enheter i det allmänspråkliga och det fackspråkliga delmaterialet*

6.2.4.1. *Inledning*

Av avsnitt 6.2.2 respektive 6.2.3 ovan framgår att det finns ett antal lexikala enheter som är gemensamma för SAOB/OSA och NEO/SO respektive de fyra fackordböckerna. I det här avsnittet ligger fokus på lexikala enheter i de två delmaterialen. Först klarläggs hur många enheter som återfinns i de båda allmänspråkliga ordböckerna/databaserna och i det fackspråkliga delmaterialet. Därefter kommenteras de lexikala enheter som upptas av både SAOB/OSA och NEO/SO men som saknas i samtliga fyra fackordböcker. Slutligen diskuterar jag de båda delmaterialens möjligheter och begränsningar för att spegla förändringar i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000.

6.2.4.2. *Lexikala enheter som är gemensamma för allmänordböckerna och fackordböckerna*

Av tabell 23 i avsnitt 6.2.3 ovan framgår att antalet olika lexikala enheter som uppträder i samtliga fackordböcker är totalt 623. Av dessa faller 536 inom **A–SVÄPA**, dvs. den del av alfabetet som täcks av SAOB/OSA i mitt allmänspråkliga delmaterial (se avsnitt 3.3.1 ovan). Som anges i avsnitt 6.2.2 ovan är det blott 82 av de lexikala enheterna i det allmänspråkliga delmaterialet som återfinns i både SAOB/OSA och NEO/SO. Totalt 50 av de 82 uppträder även i en eller flera av fackordböckerna, och de redovisas i bilaga 10 nedan. Av de 536 respektive 82 lexikala enheterna återfinns totalt 15 i samtliga sex källor. Till dessa hör exempelvis **ACCESSORISK**, **BEVISBÖRDA**, **DOMICIL**, **HUSRANNSAKAN** och **KRIMINALISERA**. Detta förefaller att vara ett litet antal, men frånvaron av jämförelsematerial gör det omöjligt att säga något med stöd av empiriska undersökningar. Däremot bör de 15 lexikala enheterna kunna sägas vara mycket väl etablerade i ett svenskt juridiskt ordförråd i dag.

6.2.4.3. *Lexikala enheter som är gemensamma för allmänordböckerna men inte återfinns i fackordböckerna*

Av bilaga 10 framgår att det finns 32 lexikala enheter som är gemensamma

för SAOB/OSA och NEO/SO men som inte alls förekommer i det fackspråkliga delmaterialet. Ur ett morfologiskt perspektiv kan jag konstatera att flertalet av de 32 lexikala enheterna är substantiv (21), medan antalet verb (5) och adjektiv (6) är litet (jfr avsnitt 5.2 ovan och se vidare avsnitt 6.4 nedan). Sammansättningarna dominerar stort och svarar för 27 av de 32, medan de enkla orden och avledningarna är mycket få (2 respektive 3) (jfr avsnitt 5.3 ovan). Mera givande är det att försöka finna förklaringar till att de 32 lexikala enheterna som är gemensamma för SAOB/OSA och NEO/SO inte förekommer i någon av de fyra fackordböckerna.

Orsaken till att vissa av de 32 gemensamma lexikala enheterna i det allmänspråkliga delmaterialet saknas i det fackspråkliga kan vara att respektive utgivare bedömer att de inte tillhör ett *nutida* svenskt juridiskt ordförråd. Mest explicit uttrycks denna begränsning i *Juridikens termer*: ”Vi har främst strävat efter att få med sådana termer som tillhör det nutida svenska rättsspråket [...]” (JuT1958, förord; JuT1992, förord). Också i de andra två fackordböckerna formuleras en motsvarande ambition. Tre lexikala enheter som respektive utgivare antagligen anser inte tillhör det nutida svenska rättsspråket är **EDFÄSTA**, **MAJESTÄTSFÖRBRYTELSE** och **STRAFFÅNGE**. Det första belägget i SAOB/OSA för *edfästa* är från 1819 och det sista från 1888 i artikeln **ED**, som slutredigerades 1917 (E 19). SAOB/OSA ger ett enda språkprov till *majestätsförbrytelse* (1888) i artikeln **MAJESTÄT** (M 68, avslutad 1942). För *straffånge* meddelas att ordet ”numera bl. [används] i skildring av ä. förh.”. Artikeln **STRAFF** avslutades 1991 (S 12474).

Frånvaron av några av de 32 lexikala enheterna ur SAOB/OSA och NEO/SO i fackordböckerna kan eventuellt förklaras utifrån respektive utgivares ambitioner att spegla ett nutida *svenskt* juridiskt ordförråd. Också på den här punkten är det redaktörerna bakom *Juridikens termer* som uttrycker sig klarast: ”Utländska termer har upptagits endast i den mån de förekommer i svenskt juridiskt språk av i dag.” (JuT1958, förord; JuT1992, förord). Möjliga fall är bland annat **ALIBI** och **KORSFÖRHÖR**. Ordlånet *alibi* och begreppslånet *korsförhör* används visserligen flitigt på svenska i vissa kontexter med juridisk förankring, t.ex. angloamerikanska kriminalromaner och tv-program. Men *alibi* som en form av bevisning (*alibi-bevisning*) och *korsförhör* som förhörsmetod spelar en mindre roll enligt den gällande svenska rättegångsbalken från 1948 (jfr Ekelöf & Boman 1992: 18; Ekelöf, Edelstam & Boman 1998:89f.).

Förklaringen till en del av de 32 fallen kan vara att de lexikala enheterna – ur fackmannens perspektiv – kanske inte hör hemma i juridiska fackordböcker, eftersom de inte enbart återfinns i ett nutida svenskt *juridiskt*

ordförråd. Gränsen mellan allmänspråkets och ett fackområdes lexikala resurser kan vara svår att dra (jfr t.ex. Sandrini 1996:15). Möjliga exempel är bland annat sammansättningen **RÄTTSVÄSEN** och avledningen **RÄTTSLIG**, här återgivna som uppslagsord i NEO. Dessa förekommer även utanför klart avgränsade juridiska kontexter, t.ex. i dagspressen. En sökning i Språkbankens pressmaterial visar totalt 409 förekomster för söksträngen *rättsväsen**, fördelade på *rättsväsen* (12), *rättsväsende* (77), *rättsväsendet* (287) och *rättsväsendets* (33). Beträffande söksträngen *rättslig** är antalet träffar 643, fördelade på *rättslig* (179), *rättsliga* (333), *rättsligen* (4) och *rättsligt* (127).

6.2.4.4. *Förändringar i ett svenskt juridiskt ordförråd utifrån allmänordböcker och fackordböcker*

Monolingvala ordböcker, inklusive nyordböcker, visar de lexikala förhållandena för ett visst språk i ett visst samhälle vid en viss tidpunkt. Men ordböcker kan av naturliga skäl inte vara exakt synkrona med språkutvecklingen, utan det blir en fördröjning innan nybildningar möjligen återfinns i ordböcker (jfr Lange 2001:18 om "SAOL-effekten"). Detta gäller oavsett om nybildningarna är ett resultat av inlån från andra språk eller av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Till detta kommer att SAOB/OSA och NEO/SO inte är fackordböcker. Lexikala uttryck som bedöms tillhöra ett visst ämnesområde upptas antingen aldrig någonsin eller med en ännu längre fördröjning än nybildningar generellt i allmänordböcker (se Lange 2001:18 om "fackspråkskarantänen").

Som påpekas i bland annat avsnitt 5.1 ovan har SAOB/OSA och NEO/SO en bättre täckning av nytillkomna lexikala enheter i ett svenskt juridiskt ordförråd med första belägg under 1800-talet än av sådana med första belägg under 1900-talet. Lundbladh (1996:94) uppmärksammar att SAOB:s språkprovssamling har en begränsad tillväxt efter 1979. Av de totalt 1.544 lexikala enheterna ur SAOB/OSA som ingår i delmaterialet med allmänordböcker är det blott 14 som har första belägg 1950 eller senare. Dessa återfinns under bokstäverna **R** och **S**, som avslutades 1962 respektive 2002. Det yngsta uppslagsordet bland de lexikala enheterna som är hämtade ur SAOB/OSA är den folkrättsliga termen, <folkr.>, *specifikationsprincip(en)* med första belägg 1982. Artikeln **SPECIFIKATION** slutredigerades 1983 (S 9281).

Situationen beträffande NEO/SO är något annorlunda. Av de totalt 459 lexikala enheterna som ingår i delmaterialet är det 53 som har första belägg

efter 1950. De 53 utgör nästan exakt en tredjedel av uppslagsorden med första belägg under 1900-talet, då detta antal uppgår till 163. Det finns ingen koncentration till vissa bokstäver, och det yngsta uppslagsordet med ett exakt angivet årtal är **EKOBROTTLIGHET**: "sedan 1986" (NEO 1). Dessutom finns det andra uppslagsord med mindre exakta uppgifter, t.ex. **FÖRHÖRSVITTNE**, som uppges ha funnits i svenskan sedan 1980-talet (NEO 1).

Den nyare och avslutade NEO/SO ger alltså som väntat en mera fyllig bild av den lexikala utvecklingen inom juridikens ämnesområde under den senaste femtioårsperioden. Denna fungerar därför som ett viktigt komplement till SAOB/OSA beträffande den lexikala utvecklingen på juridikens område under 1900-talet, särskilt dess andra halva. Men både NEO/SO och SAOB/OSA har de begränsningar som uppmärksammas ovan när det gäller att spegla ett ämnesområdes lexikala förhållanden, i detta fall juridikens. Till dessa kommer ytterligare begränsningar, vilka främst uppmärksammas i avsnitt 3.3.1 ovan.

Monolingvala fackordböcker har ambitionen att spegla de lexikala förhållandena för ett visst ämnesområde i ett visst samhälle vid en viss tidpunkt. Också här finns det fördröjningar innan "nykomlingar" eventuellt finner sin plats i ordböckerna, och respektive utgivare måste göra ett urval av lexikala enheter. Viktigt för utgivare av juridiska fackordböcker är att dra en gräns mellan lexikala enheter som bedöms tillhöra juridikens ämnesområde och sådana som inte gör det (jfr Sandrini 1996:15). Detta kan vara problematiskt, men ändå kan utgivarnas val av uppslagsord ibland förvåna något. Jag väljer att exemplifiera min bedömning med uppslagsorden **HAMMURABIS LAGBOK** och **KARATEPINNAR**:

"Hammurabis lagbok" *"Världens äldsta" lagtext*. Denna finns inhuggen på en basaltsten som förvaras i Louvren i Paris. Hammurabi var babylonisk konung på 1700-talet f.Kr. *Vedergällningsprincipen är representerad i texten, vilket bl.a. framgår av följande stadgande: "När någon bryter en fri mans ben, skall hans eget ben brytas sönder." (JuB2000)

Karatepinnar och vissa andra farliga föremål – knogjärn, kaststjärnor, batonger m.fl. – får införas till Sverige endast efter tillstånd av polismyndighet. Sker införsel utan tillstånd blir bestämmelserna om varusmuggling tillämpliga. (NJO1998)

Informationen till de båda uppslagsorden ger exempel på hur monolingvala juridiska fackordböcker ofta ger närmast encyklopediska upplysningar (jfr Bergenholtz & Tarp 1994a:61). Läsaren får information om bakgrunden för

den så kallade **HAMMURABIS LAGBOK** och han eller hon får veta att det inte bara är **KARATEPINNAR** som omfattas av kravet på tillstånd från polismyndighet för införsel till Sverige utan detta gäller också vissa andra farliga föremål, bland annat *knogjärn*, *kaststjärnor* och *batonger*.

På några punkter kan utgivarna av monolingvala juridiska ordböcker dock antas ha en enklare situation än redaktörerna bakom allmänspråkliga ordböcker. Omfånget hos fackordböcker är ofta mindre, och ämnesområdet är mer eller mindre klart definierat. Utgivare av fackordböcker bör lättare kunna låta citatlån vara uppslagsord. Likaså bör de ha större möjligheter att förteckna fraser och satser som egna uppslagsord.

Som framgår av avsnitt 3.3 ovan ger fackordböcker mer eller mindre fylliga språkliga upplysningar om uppslagsorden. Bland annat ger fackordböcker inte genomgående dateringar av första belägg (jfr Laurén, Myking & Picht 1997:261). I fråga om juridikens område kan dock sådana uppgifter lämnas, vilket skiljer juridik från t.ex. teknikens område (se Pilke 2000:33). Enstaka fall finns i delmaterialet, och tidfästningen är mer eller mindre exakt. Detta kan exemplifieras med uppslagsorden **BROTT MOT MÄNSKLIGHETEN** och **VARUMÄRKE**.

Begreppet 'brott mot mänskligheten' definierades första gången 1946 vid Nürnberggrättegången där nazistiska krigsförbrytare stod till svars för sina handlingar (JuB2000). Enligt 1960 års varumärkeslag utgörs ett *varumärke* av "särskilt varukännestecken som näringsidkare använder för att från andras varor (el. tjänster) skilja varor (el. tjänster) som han tillhandahåller i sin rörelse" (JuT1992). Rimligen är dateringen av den här aktuella betydelsen för sammansättningen *varumärke* någorlunda exakt trots avsaknaden av uppgiften "sedan cirka 1960".

Av ovanstående följer att det allmänspråkliga delmaterialet ger möjligheter att följa utvecklingen av ett svenskt juridiskt ordförråd under hela undersökningsperioden 1800–2000, även om bilden av utvecklingen blir allt mera suddig ju närmare vi kommer vår egen tid. Det fackspråkliga delmaterialet ger främst möjligheter till ögonblicksbilder av ett svenskt juridiskt ordförråd under den senaste femtioårsperioden, även om bristen på rent språkliga upplysningar om uppslagsorden kan vara ett problem. Således ger de båda delmaterialen kompletterande perspektiv på ett svenskt juridiskt ordförråd under undersökningsperioden om än delvis med fokus på olika delperioder.

6.3. Arv och lån i delmaterialen

6.3.1. Inledning

Svenska lexikala enheter, såväl definierade termer som andra, dominerar säkerligen i det fackspråkliga delmaterialet medan de utländska bör vara väsentligt färre (jfr Pilke 2000:285). Situationen kompliceras något av det faktum att fackordböcker sällan meddelar specifika etymologiska upplysningar (jfr avsnitt 3.3 ovan). Några få fall finns dock i delmaterialet, bland annat ”**Lex** är *lag* på latin” och ”*L[ex]. Aquilia*, romerskrättslig lag, som byggde på culparegeln” (NJO1998 resp. JuT1958; JuT1992).

Delundersökningen gäller alltså enbart *citatlån*, dvs. termer från ett språk som inte alls översätts när de förekommer i ett annat språk.¹ De aktuella termerna behåller sin ursprungliga form och fungerar som en symbol för det aktuella begreppet som tillhör en annan rättsordning (se Mattila 2002a: 517). Citatlån är dessutom den form av lexikal påverkan från latin på olika språk som är tydligast (se Mattila 2002a:229). Jag väljer således att använda beteckningen *citatlån*, som Edlund & Hene (1992:34) klassificerar som en typ av ordlån:

Ordlån i ett tidigt stadium av inlåningsprocessen brukar ibland markeras med citationstecken, kursivering e.dyl. och omnämns då vanligen som citatlån (Dahlstedt 1962: 13f.).

De citatlån som ingår i mitt material markeras dock inte typografiskt, och de kan ha använts på svenska under en längre eller kortare tidsperiod.

Definitionen av citatlån utifrån Mattila (2002a) kan tyckas klar nog, men vissa gränsdragningsproblem finns givetvis. Jag har utnyttjat de allmänspråkliga ordböckerna/databaserna – samt andra relevanta ordböcker – för att bedöma de potentiella citatlånen. Första villkoret för att tala om ett *citatlån* är att den lexikala enheten i fråga enligt SAOB/OSA alternativt NEO/SO är ett *ordlån* alternativt att den återfinns i en annan konsulterad monolingval eller bilingval ordbok (se avsnitt 4.4 ovan om ’ordlån’). Det andra villkoret är att den lexikala enheten i fråga till fullo behåller sin ursprungliga form, dvs. inte alls anpassas till svenskans morfologi eller ortografi.

Exempelvis räknas inte **RESTITUTION** som ett citatlån trots en hänvisning ”(jfr Restitutio)” till det latinska ursprungsordet (JuT1958; JuT1992).

---

¹ Brunstad (2001:29) använder beteckningarna *lånord* och *framandord*, där den senare termen motsvarar *citatlån* hos Dahlstedt (1962:13f.; efter Edlund & Hene 1992:34).

Anledningen är anpassningen av uppslagsordet till svenskans morfologi med suffixet *-tion* som sista led. Inte heller **PROKURA** räknas som ett citatlån. SAOB/OSA meddelar att detta huvudord är ett begreppslån från tyska, ”jfr t. *prokura*”, och ett ordlån från italienska och latin: ”av it. *Pro-cura*, av lat. *pro* [...] o. *cura* [...]” (P 2013). Den ortografiska anpassningen av *procura* avgör att **PROKURA** inte räknas som ett citatlån.¹ Akronymer kan räknas som citatlån, t.ex. **F.A.S. (FREE ALONGSIDE SHIP; JuB2000)**.

Om enbart ett ord i en lexikal enhet, som består av flera textord, kan betraktas som ett citatlån, räknas inte enheten som en sådant, t.ex. **OMED-VETEN CULPA** (JuB2000). Om endast ett led i en sammansättning kan betraktas som ett citatlån, räknas sammansättningen inte som ett citatlån, t.ex. **COPYRIGHTSYMBOLEN** (JuB2000). Nybildningar utifrån latinska och grekiska element betraktas inte som citatlån. Ett exempel är **PORNOGRAFI** (JuB2000), som enligt NEO/SO uppträder i svenskan sedan 1891. Ordboken ger inte några etymologiska upplysningar till **PORNOGRAFI** men väl till uppslagsordet **PORNOGRAF**, som är bildat till grekiska *pornē* ’sköka’ och *graphein* ’skriva’ (NEO 2).

I det fackspråkliga delmaterialet finns också andra typer av lånord än citatlån. Dessa beaktas dock inte i det här sammanhanget. Ett exempel är uppslagsordet **RYMDEN**, som återfinns i *Juridikens termer* (1992). Uppslagsordet kan i detta sammanhang betraktas som ett begreppslån, närmare bestämt ett översättningslån från engelska (jfr avsnitt 4.4 ovan):

(”outer space”), området utanför luftområdet (atmosfären) vilket, liksom himlakropparna anses ligga utanför de enskilda staternas territorier. Enl. en konvention 1966 får R. inte bli föremål för nationellt förvärv. (JuT1992)

6.3.2. Citatlån

Antalet lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet som bedöms vara citatlån uppgår till 565. Detta innebär 10,4 procent av de 5.415 olika lexikala enheterna i delmaterialet. Majoriteten av de lexikala enheterna är alltså inte citatlån utan andra typer av lånord eller ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Nina Pilke har påpekat att det finns enstaka latinska, franska och tyska uttryck som söktermer i *Juridikens termer* (1992). Dessutom ges engelska, franska och latinska uttryck som synonymer i en del

¹ Nyklassiskt <j> jämföras emellertid med klassiskt <i>, och följaktligen räknas både *ius* och *jus* som citatlån (jfr Mattila 2000:280).

fall, t.ex. **ILLOJAL MAKTUTÖVNING** (*détournement de pouvoir*; se Pilke 2000:285). Även om Pilke inte preciserar om det är fråga om just citatlån som uppslagsord, kan beskrivningen av JuT1992 utsträckas till att gälla för delmaterialet som helhet. Det stora flertalet uppslagsord kan antas vara ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning, även om det givetvis också förekommer begreppslån såsom visas i det närmast föregående avsnittet. Resultatet är väntat med tanke på den nationella karaktären hos juridiken som ämnesområde. Rättssystem och språk är intimt sammanvävda, vilket språkvetaren Reiner Arntz (2002:34) formulerar på följande sätt:

Law comes to life through language. When you compare two legal languages, you are not just dealing with two different languages (as you would be with a scientific subject), you are dealing with two different legal systems. Indeed, it can be difficult to say where the comparison of legal systems ends and the comparison of legal languages begins [...].

I avsnitt 2.6 ovan ges några exempel på kritik mot utländska språkliga influenser i svenska juridiska texter. Den förhållandevis blygsamma förekomsten av citatlån i det fackspråkliga delmaterialet ger inget direkt stöd för den oro som har uttryckts och uttrycks för svenskan, men inflytandet från andra språk kan säkerligen vara större i olika typer av juridiska texter än i ett ordboksmaterial. Mattila (2002a:325) påpekar att latin – allmänt sett – används mera i rättsvetenskapliga texter än i texter som används i författningstexter, i domstolsförhandlingar etc.

En antydan om detta ger även de anvisningar som har utfärdats för att undvika citatlån i svenska texter från Europeiska unionen. Latinska uttryck i engelska EU-texter, t.ex. *bona fide* och *de jure et de facto*, skall översättas till svenska (*i god tro, rättsligt och i praktiken*). Också franska uttryck i engelska texter, t.ex. *vis-à-vis* och *travaux préparatoires*, skall översättas till svenska (*gentemot, förarbeten*). Det enda undantaget är *force majeure* som ”brukar användas oöversatt i både engelsk och svensk text” (PM 1996:4, s. 33f.; jfr avsnitt 4.4.2.1 om *force majeure*).

Antalet citatlån i delmaterialet är alltså mycket begränsat. De olika långivande språken är latin, engelska, franska, tyska, italienska och grekiska, och antalet belägg framgår av tabell 25 nedan.

TABELL 25. *Citatlån från latin, engelska, franska, tyska, italienska och grekiska i det fackspråkliga delmaterialet*

långivande språk	antal belägg
latin	453
engelska	55
franska	48
tyska	6
italienska	2
grekiska	1

Tabell 25 visar att de latinska citatlånen svarar för en stor majoritet av citatlånen i delmaterialet; de 453 beläggen motsvarar 80 procent av det totala antalet om 565 citatlån. Engelska och franska svarar för ungefär lika många citatlån (55 resp. 48), medan antalet tyska, italienska och grekiska citatlån är mycket begränsat (6, 2 resp. 1 belägg). En och samma bokstavsföljd, **JURISPRUDENCE**, upptas både som engelskt och franskt citatlån med skilda betydelser i JuB2000: 'allmän rättslära' respektive 'rättspraxis'. De båda italienska citatlånen **FRANCO** och **TRATTA** i delmaterialet gäller ekonomiska förhållanden (JuB2000; JuT1958; JuT1992 resp. JuB2000; JuT1958; JuT1992; NJO1998). Det enda grekiska citatlånet är **TELOS**, 'ändamål', som har en hänvisning till uppslagsordet **TELEOLOGISK LAGTOLKNING**, dvs. att rättstillämparen utgår från ändamålet med en viss regel (JuB2000).

Även om denna delundersökning enbart gäller *citatlån* i det fackspråkliga delmaterialet, kan några jämförelser göras med resultaten beträffande *ordlån* i det allmänspråkliga delmaterialet (se avsnitt 4.4.1 ovan).

I båda delmaterialen framträder latin som det klart viktigaste långivande språket. Flertalet citatlån i det fackspråkliga delmaterialet kommer från latin, och majoriteten av de etymologiska upplysningarna för ordlån i det allmänspråkliga delmaterialet gäller detta språk. Latinets traditionellt stora betydelse inom juridiken visar sig alltså klart i båda mina delmaterial (jfr avsnitt 6.1 ovan).

Tyska spelar en liten roll i båda delmaterialen. Antalet etymologiska upplysningar för tyska ordlån i SAOB/OSA och NEO/SO är litet, och antalet citatlån i det fackspråkliga delmaterialet är blott sex. Utifrån de båda delmaterialen som en helhet får tyskan alltså sägas ha en mycket begränsad betydelse för svenskt juridiskt fackspråk vad gäller ordlån respektive citatlån. Däremot är tyskan, och då utifrån det allmänspråkliga del-

materialet, ett viktigt långivande språk i fråga om möjliga begreppslån med första belägg i svenska 1800 eller senare (se avsnitt 4.4.2.2 ovan).

Franska och engelska noteras för ett relativt litet antal etymologiska upplysningar för ordlån i SAOB/OSA och NEO/SO. De båda språkens bidrag när det gäller citatlån är klart större i det fackspråkliga delmaterialet. Denna skillnad kan bero på den s.k. SAOL-effekten och den s.k. fackspråksskran-tänen (se avsnitt 6.2.4.4 med anförd litteratur).

De båda delmaterialen kompletterar således varandra vad gäller bilden av arv och lån i ett svenskt juridiskt ordförråd. Utifrån båda delmaterialen dominerar emellertid lexikala enheter som är ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Ordlånen och de möjliga begreppslånen i det allmänspråkliga delmaterialet får en fyllig beskrivning genom de mera utförliga etymologiska upplysningarna som SAOB/OSA och NEO/SO ger. Som jag har valt att utnyttja det fackspråkliga delmaterialet ger detta information om citatlån i ett svenskt juridiskt ordförråd. Citatlånen är dels lexikala enheter som är väl etablerade i ett svenskt juridiskt ordförråd, dels enheter som är mera av nykomlingar. Latin är långivande språk för en majoritet av citatlånen, men också andra språk är aktuella. I avsnitt 6.3.2.1–6.3.2.4 redovisas några iakttagelser beträffande citatlånen från latin, engelska, franska och tyska i det fackspråkliga delmaterialet.

6.3.2.1. Citatlån från latin

Av det närmast föregående avsnittet framgår att antalet latinska citatlån i det fackspråkliga delmaterialet är totalt 453. I delmaterialet finns vissa ord som dels upptas som egna uppslagsord, dels ingår i ett antal fraser. De sju vanligast förekommande orden bland dessa återfinns i tabell 26.

TABELL 26. *Frekventa latinska citatlån: egna uppslagsord och i fraser*

ord	antal belägg
<i>lex</i>	26
<i>forum</i>	13
<i>res</i>	12
<i>ius, jus</i>	11
<i>actio</i>	6
<i>dolus</i>	5
<i>mora</i>	5

De fyra vanligaste latinska orden i detta sammanhang är således **LEX**, **FORUM**, **RES** och **IUS**, **JUS**, dvs. 'lag', 'behörig domstol', 'sak' och 'rätt'. Också i Mattila (2000) ligger dessa i topp på frekvenslistorna för delmaterialen av finländsk juridisk litteratur från 1950- och 1990-talet (se Mattila 2000:294f., 306, 313). Anledningen till de många förekomsterna för de fyra orden i mitt material är främst att *Juridikens begrepp* upptar många fraser, där respektive ord ingår, som egna uppslagsord. *Juridikens termer* placerar i stället motsvarande fraser som "underuppslagsord" till ett "huvuduppslagsord" (jfr avsnitt 6.2.3.2).¹ De enkla orden *lex*, *forum*, *res* och *i/jus* är däremot uppslagsord i tre eller fyra av ordböckerna. Situationen är i stort sett densamma beträffande *actio*, *dolus* och *mora*, även om **ACTIO QUANTI MINORIS** är uppslagsord i både JuB2000 och JuT1992. Också **ACTIO**, 'talan', och **DOLUS**, '(ont) uppsåt', är frekventa i Mattilas båda delmaterial, medan **MORA**, 'dröjsmål', är det i det nyare av dem.

De latinska citatlånen representerar olika rättsområden, och det finns ingen koncentration till vissa områden. Detta kan exemplifieras med **TESTATOR** (familjerätt), **MORA SOLVENDI** (förmögenhetsrätt, avtalsrätt alternativt obeståndsrätt) och **CRIMEN LAESAE** (straffrätt). **TESTATOR**, som återfinns i samtliga fyra ordböcker, kan ersättas med *testamentsgivare*. **MORA SOLVENDI** innebär 'dröjsmål med betalningen' (JuB2000) och **CRIMEN LAESAE** motsvaras av *majestätsbrott* (JuB2000).

Vissa av de latinska citatlånen har närmast en rättshistorisk prägel och hör klart hemma i den romerska rätten och ingen annanstans. Detta gäller bland annat **ACTIO PAULIANA**, även om begreppet enligt *Juridikens begrepp* ligger till grund för förhållanden i svensk rätt:

Skadeståndstalan på grund av brottslig handling. Detta processförfarande gällde i den romerska rätten endast vid rättshandlingar som en gäldenär företagit i avsikt att skada sina borgenärer. *Återvinning i konkurs anses ha sitt ursprung i *actio pauliana. I det svenska rättssystemet har man utifrån en allmän motsvarighet till actio pauliana som grund byggt upp ett system av speciella återvinningsförutsättningar som varierar för olika typer av rättshandlingar. (JuB2000)

Andra latinska citatlån har svenska motsvarigheter, antingen det är fråga om begreppslån eller inhemsk ordbildning. Ett exempel är **FALSUS PRO-**

---

¹ **RES DERELICTA** och **RES JUDICATA** är dock egna uppslagsord i *Norstedts Juridiska Ordbok*.

CURATOR, som upptas i alla fyra ordböckerna. NJO1998 definierar uppslagsordet som ett fullmaktsrättsligt begrepp ”som står för att någon falskeligen utger sig för att vara *fullmäktig*”.

Begrepp som ursprungligen användes i den romerska rätten kan användas mer eller mindre allmänt i olika rättssystem. Ett fall där respektive utgivare ger upplysningar om brukligheten är **STARE DECISIS**.¹ Den lexikala enheten definieras som ’stå fast vid (tidigare) avgöranden’ (JuB2000) respektive ’stå fast vid beslut’ (JuT1958; JuT1992). Innebörden är att högre domstolars prejudikat är bindande för lägre domstolar (JuB2000). Både *Juridikens begrepp* och de båda upplagorna av *Juridikens termer* ger upplysningen att begreppet är knutet till engelska rättsliga förhållanden. Men medan JuT1958 och JuT1992 betecknar *stare decisis* som en grundsats i engelsk rätt, meddelar JuB2000 att *stare decisis*-grundsatsen finns bland annat i engelsk rätt. Enligt den senare ordboken är ’stare decisis’ alltså inte enbart ett begrepp som är aktuellt i engelsk rätt.

Mattila (2000) visar att latinska (ettords)termer och fraser alltså ingår i ett svenskt och finskt juridiskt ordförråd. Mattilas studie gäller finländska juridiska texter från 1950- och 1990-talet. De många latinska citatlånen i mitt fackspråkliga delmaterial visar att också utifrån ett material med monolingvala juridiska ordböcker får ett antal latinska ord, fraser och satser alltså ingå i ett svenskt juridiskt ordförråd. Med tanke på respektive utgivares ambitioner att spegla ett aktuellt svenskt juridiskt ordförråd (jfr avsnitt 3.3.2 ovan), är det rimligt att anta att de latinska citatlånen i delmaterialet alltså betraktas som aktuella, och därmed som brukbara, lexikala enheter i ett svenskt juridiskt fackspråk under den andra halvan av 1900-talet.

6.3.2.2. Citatlån från engelska

De engelska citatlånen i tabell 25 ovan uppgår således till 55. Flertalet av dessa gäller ekonomiska förhållanden i vid mening, och det är fråga om ord och fraser samt akronymer. Ett antal av dessa citatlån bör vara etablerade i svenskan, medan andra troligen är mera av nykomlingar. Exempel på den förra kategorin är **SHIPPING** (JuB2000) och **C & F** (JuB2000; JuT1958; JuT1992): ’rederiverksamhet och skeppning av varor’ respektive ’cost and freight’, dvs. fraktfritt. Bland uppslagsord som bör vara av yngre datum i

---

¹ Fil. mag. Erik Magnusson, Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet, har gett mig värdefulla upplysningar om denna lexikala enhet.

svenskan kan först nämnas **FRANCHISING** (JuB2000; JuT1992; NJO1998), **LEASING** (JuB2000; JuT1992; NJO1998) och **MARKETING** (JuB2000).¹ Därefter skall **SPREAD** och **HOME PARTY** uppmärksammas.

Dessa definieras som 'skillnaden mellan köpkurs och säljkurs för en valuta' respektive 'sammankomst i ett hem där en näringsidkare eller dennes representant visar och säljer företagets produkter' (JuB2000). Sökningar i Språkbankens konkordanser ger endast två träffar för frasen *home party*, båda i Press 95, medan beläggen vid sökning på *spread** är totalt nio. En av träffarna är för den oböjda formen *spread* (Press 97), medan återstoden är bestämd form, *spreaden*. Dessa belägg fördelar sig på Press 95 (3), Press 97 (1) och Press 98 (4). Utifrån Språkbanken bör de båda uppslagsorden i *Juridikens begrepp* ha introducerats i svenskan under 1990-talet.

Några få engelska citatlån i det fackspråkliga delmaterialet hör hemma på datateknikens område, nämligen (data)**CHIP** och **HACKING** (JuB2000). Vid sidan av de lexikala enheterna med ekonomisk inriktning är den andra stora gruppen sådana enheter som avspeglar ekonomiska eller politiska internationella förhållanden (jfr avsnitt 6.1 ovan). Det är vanligen fråga om akronymer för olika institutioner, överenskommelser m.m. Tre exempel är **WTO** (JuB2000), **ESA** (JuT1992) och **SIS** (JuB2000). Dessa uttyds *World Trade Organization*, *EFTA Surveillance Authority* och *Schengen Information System*. Respektive ordbok ger i vissa fall dateringar. Exempelvis bildades Världshandelsorganisationen WTO 1995 och ersatte då det allmänna frihandelsavtalet GATT (JuB2000). I någon mån visar sig det sig alltså finnas engelska citatlån i det fackspråkliga delmaterialet som inte finns i det allmänspråkliga utifrån SAOB/OSA och NEO/SO (jfr avsnitt 6.1 ovan).

Enstaka engelska citatlån hör hemma på andra områden än de ovan nämnda. Som exempel väljer jag **DISSENTERS**, 'främmande trosbekännare' (JuT1958). Begreppet blir aktuellt genom 1873 års dissenterslag som gjorde det möjligt att lämna svenska kyrkan och inträda i ett annat trosamfund utan att begå en kriminell handling (se Inger 1988:196f.).

DISSENTER återfinns i SAOB/OSA, och första belägg i fråga om icke-brittiska förhållanden är 1847 och det sista är från 1915 i artikeln som slutredigerades 1916 (D 1641–1642). Språkbankens konkordansmaterial ger fyra träffar för söksträngen *dissenter**. Två av dem hör hemma i en och

---

¹ Uppslagsorden **FRANCHISING**, **LEASING** och **MARKETING** återfinns i såväl NEO/SO som NYORD 1 och har första belägg 1977, 1965 respektive 1959.

samma tidningsartikel om religiösa förhållanden i Sverige och i en annan artikel återges titeln på Daniel Defoes satir *The Shortest Way with Dissenters*. Det fjärde belägget hör hemma i en nyhetsnotis där ämnet är den begravningsavgift som personer som utträtt ur svenska kyrkan betalar; denna avgift omtalas som *den så kallade dissenterskatten*.

Dominansen för engelska citatlån med en förankring i handel, företagande, ekonomiska förhållanden och liknande har tidigare visats av exempelvis Lena Rogström (1998) och Mall Stålhammar (2002). Rogström (1998:343) konstaterar att i Jacob Serenius' engelsk-svenska ordbok är "den juridiska vokabulären [...] specifik på så sätt att den koncentrerats kring områden som är centrala för handel och ekonomi". Stålhammar (2002:13) visar att det på handelns område finns många engelska direktlån med första belägg under 1800-talet vilka "fortfarande används i oförändrad form och utgör tydliga exempel på handelns internationella karaktär".

6.3.2.3. Citatlån från franska

De franska citatlånen i tabell 25 ovan uppgår till 48. Av de 48 citatlånen är 7 fraser där ordet *droit* ingår, t.ex. **DROIT AU RESPECT** (JuT1992), **DROIT CIVIL** (JuB2000) och **DROIT MORAL** (JuT1958; JuT1992). Med undantag för **DROIT CIVIL** uppträder samtliga sju fraser med *droit* i en eller båda upplagorna av *Juridikens termer*, inte i *Juridikens begrepp* eller *Norstedts Juridiska Ordbok*.

De franska citatlånen utgörs av ord, fraser och akronymer. Flertalet av de franska citatlånen har en mer eller mindre klar hemortsrätt på områden som rör internationella relationer, dvs. i första hand internationell rätt och folkrätt, och de bör vara väl etablerade i svenskan. Bland dessa förekommer flertalet i *Juridikens termer*. Tre exempel är **CORPS DIPLOMATIQUE**, **COURTOISIE** och **FRANCTIREUR**. För frasen *corps diplomatique* ges informationen "samtliga i ett land ackrediterade främmande beskickningschefer tagna som kollektiv". Med *courtoisie* menas "diplomatisk sedvänja, enl. vilken staterna – utan att anses folkrättsligt förpliktade därtill – tillerkänner främmande stater eller främmande medborgare vissa förmåner", medan *franc tireur* är en "person tillhörande civilbefolkningen, som utför stridshandlingar mot fientliga trupper" (JuT1958; JuT1992).

Till de internationella relationerna i vid mening kan också föras uppslagsord som är knutna till Europeiska unionen och som bör vara mera av nykomlingar i svenskan (jfr avsnitt 6.1 ovan). Exempel är **ACQUIS COMMUNAUTAIRE** ('det gemensamt uppnådda', dvs. EG:s samlade

regelverk; JuB2000 och JuT1992), **COREPER** (Comité des Représentants[!] Permanents; JuB2000) och **CCBE** (Conseil des Barreaux de la Communauté Européenne; JuB2000). Franskan spelar en relativt begränsad roll i fråga om citatlån med anknytning till Europeiska unionen (se avsnitt 6.1 ovan). Men det finns även begreppslån från franska i delmaterialet, t.ex. översättningslånet **GENERALADVOKAT**: 'jurist vid EG-domstolen med uppgift att avge yttranden över ärenden som handläggs vid denna' (JuB2000). På de franskspråkiga och svenskspråkiga versionerna av hemsidan för Europeiska gemenskapernas domstol meddelas att domstolens sammansättning är den här: "La Cour est composée de quinze juges et de huit *avocats généraux*" – "Domstolen består av femton domare och åtta *generaladvokater*" (mina kursiveringar).

Vissa av uppslagsorden hör hemma på andra områden än de ovan nämnda, t.ex. **ABANDON**, **ARBITRAGE** och **COURTAGE**. Substantivet **ABANDON** är en sjörättslig term och innebär att fartygsägaren överlämnar fartyg med last till någon annan mot att denne avstår från sina krav mot fartygsägaren (JuB2000). Enligt SAOB/OSA är första belägg för denna betydelse i svenskan från 1871 (A 4–5, artikeln avslutad 1899). **ARBITRAGE** och **COURTAGE** återfinns i samtliga fyra ordböcker. Alla meddelar att betydelsen av **COURTAGE** är 'mäklararvode vid värdepapperstransaktioner', medan två betydelser ges för **ARBITRAGE**. De två nyare ordböckerna JuB2000 och NJO1998 anger att med 'arbitrage' avses vanligen den valutahandel som bedrivs av banker. *Juridikens termer* (1958; 1992) meddelar genom en hänvisning till **SKILJEFÖRFARANDE** att betydelsen är 'skiljedomsförfarande, skiljemannaförfarande'.

Substantivet **ARBITRAGE** återfinns inte i SAOB/OSA. I artikeln **ARBITRERA** meddelas däremot en betydelse som ligger nära den i *Juridikens termer*. Att arbitrera innebär nämligen att "döma efter (naturlig billighet l.) eget godtfinnande oberoende af fastställda lagbestämmelser". Det är fråga om en juridisk term, <jur.>, som enligt SAOB/OSA är ålderdomlig och försedd med bruklighetsmarkören "(fordom)". Inga språkexempel efter 1840 lämnas i artikeln, som slutredigerades 1901 (A 2150). NEO/SO upptar **ARBITRAGE** som uppslagsord, klassificerar det som ett ord med anknytning till ekonomins ämnesområde, <ekon.>, och uppger att ordet har funnits i svenskan sedan 1821 (SO). Den definition som lämnas är 'inköp och försäljning av (främmande) valutor i syfte att utnyttja kurskillnader', dvs. den betydelse som *Juridikens begrepp* och *Norstedts Juridiska Ordbok* anger.

Utifrån det franska citatlånet **ARBITRAGE** är det således möjligt att illustrera svårigheterna att dra gränser mellan ämnesområden, i det här fall-

et juridik och ekonomi, i ordböcker (jfr avsnitt 3.3.1 ovan). Vidare kan man visa att bruklighetsuppgifter i ordböcker bör betraktas med försiktighet (jfr avsnitt 3.1 ovan). År 1901 anger SAOB/OSA att en betydelse, 'fälla skiljedom', till verbet *arbitrera* är ålderdomlig. Men det är just betydelsen 'skiljedom' till substantivet *arbitrage* som anges i *Juridikens termer* från 1958 och 1992. En kontroll i Språkbanken och i databasen RIXLEX med svenska författningstexter ger inte någon enda träff för *arbitrera**. Frågan är därmed om *arbitrera* är ett "juridiskt verb" med svagare "verbstatus" och därmed en parallell till bland annat *dödförklara*, *fideikommittera*, *mot-satsbevisa* och *hemfalla* i det allmänspråkliga delmaterialet (se avsnitt 5.2.3 ovan). Slutligen visar citatlånet **ARBITRAGE** i det fackspråkliga delmaterialet att en och samma lexikala enhet i ett svenskt juridiskt ordförråd kan vara försedd med mer än en betydelse, antingen dessa existerar när enheten lexikaliseras i svenskan eller att någon eller någon tillkommer genom betydelseutveckling (jfr avsnitt 1.2 ovan).

6.3.2.4. Citatlån från tyska

De tyska citatlånen i tabell 25 ovan är blott 6. Av dessa är två akronymer och en namnet på ett lagverk. Akronymerna är **ZFRV**, "*Zeitschrift für[!] Rechtsvergleichung*", och **BGB** (JuB2000). Den fullständiga benämningen på detta även internationellt viktiga lagverk är också uppslagsord, även om stavningen inte är helt korrekt: **BU[!]RGERLICHES GESETZBUCH** (JuB2000; se t.ex. Modéer 1993:171 om BGB). De egentliga tyska citatlånen i delmaterialet är därmed blott tre, nämligen **BETTELBETRUG**, **REUGELD** och **ZUG UM ZUG**.

Brottsbenämningen **BETTELBETRUG** innebär ett brott där "en tiggare genom falska uppgifter tillnarrar sig gåvor" (JuT1992). Vid **REUGELD** ges en hänvisning till det latinska citatlånet **MULCTA POENITENTIALIS**: "ett avtalsbestämt belopp, vars erläggande befriar en part från att fullgöra ett avtal" (JuT1958; JuT1992). Till det avtalsrättsliga begreppet **ZUG UM ZUG** lämnar *Juridikens begrepp* mera fyllig information än *Juridikens termer* och sätter in den tyska termen i ett svenskt sammanhang; begreppet 'Zug um Zug' är bland annat aktuellt i den svenska köplagen. Två av de tre egentliga tyska citatlånen i det fackspråkliga delmaterialet hör därmed hemma på avtalsrättens område.¹

---

¹ 1915 års lag om avtal m.m. kompletterade 1905 års köplag, och de båda lagarna är "ehuru med mindre ändringar, alltjämt gällande lag" (Inger 1988:222). Då köplagen

Zug um Zug. Att ett avtal fullgörs Z. betyder, att arternas prestationer utbyts mot varandra på en gång. (JuT1958; JuT1992)

Zug um Zug Parternas avtalade prestationer fullgörs samtidigt. Regeln kommer till uttryck i bl.a. KöpL. Säljaren är inte skyldig att lämna ut varan förrän betalning sker (såvida inte köparen beviljats kredit eller anstånd). (JuB2000)

6.4. Inhemsk ordbildning i delmaterialen

6.4.1. Inledning

I terminologiska ordlistor dominerar substantiv och andra nominala uttryck, medan andra ordklasser – främst adjektiv och verb – spelar en mindre viktig roll (jfr Pilke 2000:65, 286f.). Orsaken är att "[b]egrepp i terminologisk mening brukar beskrivas som mentala föreställningar om en grupp referenter med gemensamma kännetecken. En referent benämns normalt med en nominalfras, och termerna för begreppen är därför också i allmänhet nominalfraser" (Törnqvist 1998:111).

Redan en genomläsning av delar av mitt fackspråkliga delmaterial visar att de nominala uttrycken spelar den kvantitativt viktigaste rollen, och jag ger därför inte någon exakt kvantitativ redovisning av samtliga nominala uttryck. Fokus i detta avsnitt ligger i stället på adjektiv och verb i det fackspråkliga delmaterialet, även om det också finns enstaka exempel på uppslagsord som tillhör andra ordklasser än substantiv, adjektiv och verb. Ett exempel är prepositionen **SINE** 'utan'. Det latinska citatlånet uppträder som eget uppslagsord och i fraserna **SINE LOCO**, 'utan (tryck)ort', och **SINE QUA NON**, 'ofrånkomligt villkor', i *Juridikens begrepp*.

Frågor för de två delundersökningar som redovisas i det här avsnittet av kapitel 6 är hur (o)vanliga adjektiv och verb är som uppslagsord i det fackspråkliga delmaterialet, vilken eventuell variation som finns mellan fackordböckerna, vilka eventuella mönster som finns beträffande adjektiven och verben i delmaterialet och hur resultaten förhåller sig till de resultat som redovisas för det allmänspråkliga delmaterialet i avsnitt 5.2.2–5.2.4 ovan.

Som representanter för kategorierna 'adjektiv' respektive 'verb' räknar jag enkla adjektiv och verb som är uppslagsord i en eller flera av de fyra

---

uppges vara påverkad av tysk lagstiftning, är det inte orimligt att anta att detta också gäller avtalslagen.

fackordböckerna (jfr avsnitt 5.2 ovan om fraser i SAOB/OSA och NEO/SO). Till skillnad från motsvarande delundersökning av det allmänspråkliga delmaterialet räknar jag här också participformer med adjektivisk funktion till kategorin 'adjektiv'. I de fall där de aktuella participformerna kan ha såväl adjektivisk som substantivisk funktion har definitionerna i delmaterialet fått fälla avgörandet.

6.4.2. *Adjektiv i det fackspråkliga delmaterialet*

Det fackspråkliga delmaterialet innehåller totalt 111 lexikala enheter som räknas som adjektiv. Det är 16 av dessa som är participformer, och flertalet är presensparticip (13). Genom att 111 av de 5.415 olika lexikala enheterna i delmaterialet klassificeras som adjektiv, svarar denna ordklass för 2,0 procent av enheterna. Motsvarande värde för SAOB/OSA är 10,2 procent, medan NEO/SO noteras för 10,9 procent adjektiv och particip (se avsnitt 5.2 ovan). I båda delmaterialen svarar alltså adjektiv, inklusive particip, för ett begränsat antal lexikala enheter, men denna ordklass är mera ovanlig som uppslagsord i det fackspråkliga delmaterialet (jfr avsnitt 6.1 ovan med anförd litteratur).

Adjektiven är inte jämnt fördelade över alfabetet. Hela 74 hör hemma under **A–N** och endast 37 återfinns under **O–Ö**. Däremot hör 11 av de 16 participformerna hemma i alfabetets senare halva. Den enskilda bokstav som har flest belägg för adjektiv är **I** med 12. Flertalet av dessa är negerade adjektiv med rättsligt definierade betydelser, bland annat **ILLEGITIM**, **IMMATERIELL** och **INSOLVENT**.

Adjektiven uppträder i en eller flera av fackordböckerna. Det är totalt 27 som är uppslagsord i samtliga fyra ordböcker. Många av dessa har en utpräglat fackspråklig prägel, t.ex. **CESSIBEL**, **OBSOLET** och **PERDURERANDE**. Av dessa återfinns bara **OBSOLET** som uppslagsord i de båda allmänspråkliga ordböckerna/databaserna. SAOB/OSA meddelar att en av de angivna betydelserna av detta adjektiv har en "prägel av fackspr." och bland annat används "om föreskrift l. lag. o.d. äv.: som numera icke är gällande, satt ur kraft" (O 135). NEO/SO konstaterar att *obsolet* särskilt används om ord eller lagrum som fullständigt fallit ur bruk, och att *obsolet* är ett tidsrelaterat ord med hemort på administrationens område (SO).

Adjektiv är mer eller mindre vanliga i de olika ordböckerna. Störst antal har *Juridikens begrepp*, som upptar 86 av de 111 adjektiven. De båda upplagorna av *Juridikens termer* utgör en mellangrupp med 63 respektive 60 belägg (JuT1992; JuT1958). Det minsta antalet har *Norstedts Juridiska*

Ordbok med 41. Den relativt sett stora generositeten beträffande adjektiv i *Juridikens begrepp* visar sig även i fråga om unika adjektiv. JuB2000 noteras för 30 unika adjektiv, medan antalet är obetydligt för övriga ordböcker med 9, 3 respektive 1 (NJO1998; JuT1958; JuT1992). Bland de unika adjektiven i *Juridikens begrepp* finns 5 latinska citatlån, t.ex. **HABILIS**, 'skicklig, duglig', men flertalet av de unika adjektiven är (möjliga) begreppslån eller ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning.

Blott 17 av de 111 adjektiven i det fackspråkliga delmaterialet är sammansättningar, medan sammansatta adjektiv och particip är vanliga i det allmänspråkliga. Som framgår av avsnitt 5.2.2 och 5.2.4 ovan hör många av dessa dock hemma i manuellt excerperade artiklar i SAOB/OSA.

Vissa av adjektiven i delmaterialet förekommer också i andra kontexter, men de har sina speciellt definierade betydelser i juridiska sammanhang. Exempel är **DÖD**, **FRITT** och **KRIMINELL**. Andra adjektiv används sannolikt sällan eller aldrig utanför juridiska kontexter. Några fall är **ALEATORISK**, **CULPÖS** och **URARVA**. Jag väljer att exemplifiera de båda kategorierna med hjälp av de definitioner som *Norstedts Juridiska Ordbok* ger till uppslagsorden **DÖD** och **CULPÖS**:

Död är en människa när hjärnans samtliga funktioner totalt och oåterkalleligt har fallit bort. Det ankommer på läkare att fastställa att döden har inträtt. (NJO1998)

Culpös är detsamma som oaktsam, vårdslös eller försumlig. (NJO1998)

En viktig kategori av adjektiv i ett juridiskt ordförråd bör vara sådana som anger närvaron respektive frånvaron av ett rättsligt definierat begrepp. Det finns sammanlagt 11 "par" av adjektiv som tillhör en sådan kategori mot ett enda i det allmänspråkliga (se avsnitt 5.2.2 ovan). Två exempel är **EXEGIBEL** – **INEXEGIBEL** och **HEMUL** – **OHEMUL**.

Det är ett begränsat antal adjektiv, inklusive particip, som förekommer i båda delmaterialen, totalt 12. Med undantag för **PREJUDICERANDE** hör dessa adjektiv hemma under bokstäverna **A–L**. Den vanligaste situationen är att ett adjektiv förekommer i det fackspråkliga delmaterialet och NEO/SO (5 belägg). Därefter vanligast är att ett adjektiv uppträder i en eller flera av fackordböckerna och i SAOB/OSA (4 belägg). Ovanligast är att ett adjektiv uppträder i det fackspråkliga delmaterialet och i både SAOB/OSA och NEO/SO (3 belägg). Blott två adjektiv uppträder i samtliga sex ordböcker, nämligen **ACCESSORISK** och **DISPOSITIV** (jfr avsnitt 5.2.2 ovan).

Sammanfattningsvis spelar adjektiven en kvantitativt sett begränsad roll i ett svenskt juridiskt ordförråd, som detta speglas i mitt samlade material. Det finns ett antal adjektiv, inklusive participformer, som förekommer i de två allmänspråkliga ordböckerna/databaserna. De adjektiv som förtecknas av samtliga fyra fackordböcker är relativt få. Slutligen är det mycket få adjektiv som återfinns i båda delmaterialen. Utifrån mitt samlade material finns det ett litet antal ”möjligen centrala juridiska adjektiv” i ett svenskt juridiskt ordförråd där de lexikala enheterna har första belägg mellan 1800 och 2000 alternativt bedöms vara aktuella för fackmän under den andra halvan av 1900-talet.

6.4.3. *Verb i det fackspråkliga delmaterialet*

Av de 5.415 olika lexikala enheterna i delmaterialet tillhör blott 82 ordklassen verb, vilket innebär 1,5 procent. Som visas i avsnitt 5.2 ovan är verb som uppslagsord ovanliga också i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Där svarar verben för 2,3 respektive 8,1 procent av de lexikala enheterna ur respektive ordbok/databas. Trots att mitt fackspråkliga delmaterial består av juridiska fackordböcker får det ändå sägas överensstämma med Pilkes (2000:286) och Törnqvists (1998: 111) beskrivningar av terminologiska ordlistor genom att det är nominala uttryck som dominerar stort som uppslagsord. Utifrån mitt samlade material är dominansen större i juridiska fackordböcker än i en ”juridisk korpus” utifrån allmänordböcker (se avsnitt 6.1 ovan).

De 82 verben som utgör uppslagsord i det fackspråkliga delmaterialet är ojämnt fördelade, då 55 hemma i alfabetets första halva (A–N) och 27 i den andra (O–Ö). Den bokstav som noteras för allra flest verb är A med 13.

Verben i delmaterialet uppträder i en eller flera av de juridiska fackordböckerna, men det är blott 7 som förekommer i alla fyra: **ANHÄNGIG-GÖRA**, **EXCULPERA**, **FÖRPANTA**, **KONTRAHERA**, **KRIMINALISERA**, **LEGALISERA** och **VIDIMERA**. Den ordbok som är klart mest generös med verb som uppslagsord är *Juridikens begrepp*. Totalt 60 av de 82 verben i delmaterialet förekommer i denna. Övriga ordböcker kommer långt efter med 25, 24 respektive 23 verb som uppslagsord (NJO1998, JuT1992 resp. JuT1958). Det är 37 av verben i delmaterialet som enbart återfinns i den nyaste av ordböckerna, och de är därmed unika för den. Bland annat är *Juridikens begrepp* ensam om 11 av de 12 latinska citatlånen, bland annat **ACCUSARE** ’anklaga, åtala’, **INQUIRERE** ’söka, rannsaka’ och **LOCARE** ’utarrendera’ (jfr avsnitt 6.2.3.2 ovan). JuB2000

upptar dessutom i tre fall såväl ett latinskt citatlån som motsvarande svenska verb, t.ex. **ADMINISTRARE** – **ADMINISTRERA**, 'förvalta'.

Ett antal av verben i det fackspråkliga delmaterialet uppträder troligen sällan utanför juridiska sammanhang. Exempel är **EXHEREDERA** 'göra arvlös', **PROMULGERA** 'kungöra, utfärda' och **ÖVERPRÖVA** 'en högre insats prövar ett avgörande av en lägre instans'. Möjligen är sådana verb mera vanliga i det fackspråkliga delmaterialet än i det allmänspråkliga, främst beroende på den s.k. fackspråkskarantänen (jfr avsnitt 6.2.4.4 ovan). Andra verb i delmaterialet är mindre fast knutna till just juridiska kontexter. Detta gäller bland annat **ACCEPTERA**, **SALUFÖRA** och **VÄDJA**. Den definition som ges av **SALUFÖRA** i *Juridikens begrepp* får exemplifiera denna typ av verb. Sammansättningen *saluföra* återfinns också i SAOB/OSA och NEO/SO.

Saluföra (saluhålla) *Utbjuda en vara till försäljning.* (JuB2000)

hålla l. utbjuda (ngt) till salu, föra (se d. o. 7, sälja; äv. oeg. l. bildl.; ofta i p. pf.; jfr **försel**. (S 389)

bjuda ut till försäljning ofta i större skala [...] (NEO 3)

I de båda allmänordböckerna är betydelsen mindre noga preciserad än i *Juridikens begrepp* genom att ingenting sägs om att det skall vara en vara som utbjuds till försäljning.

Det finns endast ett fall av motsatsuttryckande verb i delmaterialet, **KRIMINALISERA** och **AVKRIMINALISERA**, dvs. samma verbpar som i det allmänspråkliga delmaterialet (se avsnitt 5.2.3 ovan).

Det stora flertalet av verben i det fackspråkliga delmaterialet förekommer inte i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. **ANHÄNGIGGÖRA**, **LEGALISERA** och **TRADERA** uppträder i NEO/SO och en eller flera av fackordböckerna. **KRIMINALISERA** är det enda verb som återfinns i samtliga sex ordböcker i det samlade materialet.

Sammanfattningsvis spelar verben en kvantitativt sett mycket liten roll – till och med en mindre än adjektiven – i ett svenskt juridiskt ordförråd, som detta framträder utifrån mitt samlade material. Det är få verb som förekommer i båda de allmänspråkliga ordböckerna/databaserna. Inte heller finns det många verb som återfinns i samtliga fyra fackordböcker. Slutligen är det mycket få verb som förekommer i båda delmaterialen. Utifrån mitt samlade material finns det knappast någon grupp med "möjligen centrala juridiska verb" i ett svenskt juridiskt ordförråd där de lexikala enheterna

har första belägg mellan 1800 och 2000 alternativt bedöms vara aktuella för fackmän under den andra halvan av 1900-talet (jfr avsnitt 5.2.3 ovan).

6.5. Typer av lexikala enheter i delmaterialen

6.5.1. Inledning

I det fackspråkliga delmaterialet förekommer lexikala enheter som är enkla ord, sammansättningar, avledningar, fraser och satser. Till dessa kommer ett mindre antal akronymer och ett antal egennamn. Många av de olika typerna av lexikala enheter kan exemplifieras utifrån det enkla **VINDICERA** (med det latinska citatlånet **VINDICARE**): 'göra anspråk på, återkräva' (JuB2000). Nominalsammansättningarna **VINDIKATIONS-RÄTT** och **REVINDIKATION** samt de tre avledningarna **VINDIKANT**, **VINDIKATION** och **VINDIKABEL** bör vara bildade utifrån det enkla verbet (jfr avsnitt 5.3 ovan om kriterier för sammansättning och avledning enligt SAOB). Den första av avledningarna är en nomen agentis-avledning och den andra en nomen actionis-avledning, medan den tredje är ett passivt verbaladjektiv (jfr avsnitt 5.3.3.1–5.3.3.2 ovan). **VINDIKATION** återfinns i alla fyra ordböckerna och **REVINDIKATION** i de båda upplagorna av *Juridikens termer*, medan de övriga uppslagsorden uppträder enbart i *Juridikens begrepp*.

Fraserna och satserna i det fackspråkliga delmaterialet kan illustreras med **GOD ADVOKATSED** respektive **IMPOSSIBILIMUM NULLA EST OBLIGATIO** 'ingen kan förpliktas till det omöjliga' (JuB2000 resp. JuB2000; JuT1958; JuT1992). Akronymerna kan demonstreras med hjälp av **M.B.P.A.** (med begränsad personlig ansvarighet) och **BO** (Barnombudsmannen) (JuB2000; JuT1958; JuT1992 resp. JuB2000). Egennamnen får representeras av **EUROPEISKA RÅDET** och **STATENS INVANDRAR-VERK** (JuB2000 resp. JuB2000; NJO1998).

Som framkommer i avsnitt 6.1 ovan ligger fokus i den här delundersökningen på fraser och satser i delmaterialet. Det är således fråga om uppslagsord som består av mer än ett textord. Akronymer, exempelvis **M.B.P.A.**, räknas dock inte som fraser. Satser, även citatlån, måste innehålla ett finit verb (se avsnitt 1.2 ovan). Följaktligen räknas t.ex. **FUR SEMPER IN MORA** 'Tjuven [är] alltid i dröjsmål' (JuT1958; JuT1992)

inte som en sats.¹

Det totala antalet fraser och satser i delmaterialet uppgår till 1.453. Det stora flertalet utgörs av fraser, och antalet satser är blott 41. Detta innebär att det är 26,8 procent av det totala antalet om 5.415 olika lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet som utgörs av fraser och satser. Jämfört med det allmänspråkliga delmaterialet är det många fler lexikala enheter som utgörs av flerordsenheter (se avsnitt 6.1 ovan). Som framgår av avsnitt 5.3 ovan är andelen fraser i SAOB/OSA och NEO/SO mindre än tre respektive mindre än en procent. Satser förekommer inte alls som uppslagsord i det allmänspråkliga delmaterialet.

Den markanta skillnaden mellan delmaterialen kan till en del bero på att det finns större möjligheter att låta lexikala enheter som innehåller flera textord vara uppslagsord i fackordböcker (jfr Svensén 1987:54ff.). Den kan också till en del bero på att juridiken som ämnesområde använder sig av flerordsuttryck mera än områden som teknik och medicin (se Pilke 2000: 280f.).

Flertalet uppslagsord som består av mer än ett textord är inte citatlån utan resultat av en (huvudsakligen) inhemsk ordbildning, även om det givetvis förekommer möjliga begreppslån bland dem. Ett exempel är **SUBJEKTIVT REKVISIT** i de båda upplagorna av *Juridikens termer*. Till huvudordet **REKVISIT** ger SAOB/OSA ger de etymologiska upplysningarna ”jfr t. *requisit* samt eng. *requisite*; av lat. *requisitum* [...]”. Första belägg för **REKVISIT** i juridisk användning är från 1893, och i detta sammanhang nämns *objektivt*, *subjektivt rekvisit*. Första belägget utgörs av titeln på J.C.W. Thyréns straffrättsliga arbete *Det subjektiva requisitet* (R 952–953, redaktionen avslutad 1957). Förekomsten av fraser och satser som är citatlån framgår av tabell 27 nedan.

---

¹ Sentensen förekommer även med utsatt finit verb: ”*Fur semper in mora (est): tjuven är alltid i dröjsmål (näml. med återlämnandet av det stulna, d.v.s. den som stulit något är skyldig att återlämna detta omedelbart i och med tillgreppet*” (Annars & Önnersfors 1976:44, kursiv stil i originalet).

TABELL 27. *Fraser och satser som är citatlån samt det totala antalet citatlån, fördelade på långgivande språk, i det fackspråkliga delmaterialet*

långgivande språk	fraser och satser	citatlån
latin	301	453
engelska	17	55
franska	29	48
tyska	2	6
italienska	–	2
grekiska	–	1

Tabell 27 visar att ungefär två tredjedelar av de latinska citatlånen utgörs av lexikala enheter som består av flera ord (66,4 procent). Vidare är det vanligare att franska citatlån utgörs av sådana enheter än att de engelska gör det (60,0 respektive 30,9 procent). Övriga långgivande språk i tabellen noteras för få eller inga citatlån alls som är fraser eller satser.

Totalt svarar fraser och satser för 349 av de 565 citatlånen i delmaterialet, vilket innebär 61,8 procent. Citatlån i form av andra lexikala enheter spelar följaktligen en mera begränsad roll: enkla ord, sammansättningar, avledningar och akronymer. Utifrån det fackspråkliga delmaterialet är det således i första hand citatlån i form av fraser – och till en begränsad del också satser – som bedöms tillhöra ett svenskt juridiskt ordförråd under andra halvan av 1900-talet. Det stora flertalet av dessa citatlån är hämtade från latin.

6.5.2. *Fraser i det fackspråkliga delmaterialet*

Av det närmast föregående avsnittet framgår att antalet fraser i det fackspråkliga delmaterialet uppgår till 1.412. Fraserna är inte jämnt fördelade över alfabetet, och de tre bokstäverna med störst antal belägg är **S**, **A** och **O** med 138, 130 respektive 122 fraser. Resultatet är delvis beroende av ett antal fraser där vissa adjektiviska bestämningar är vanliga. Under **S** är det fråga om *Särskil(d)/(t)* och *Subjektiv(t)/(a)* med totalt 30 belägg, medan det under **A** finns 58 fraser där *Allmän(t)/(na)* ingår. Under **O** märks *Objektiv(t)/(a)*, *Offentlig(t)/(a)* och *Olovlig(t)* med sammanlagt 34 belägg. Ytterligare ett exempel erbjuder **L**. Bland de 72 fraserna under denna bokstav inleds 26 av det latinska substantivet *Lex* (26), medan adjektiven

Laga och *Legal* inleder 6 respektive 5 fraser.¹

Flertalet ”återkommande ord” i fraser är adjektiviska bestämningar. Bland dessa finns ett antal ”par” av adjektiv, bland annat *Allmän(t)/(na)* – *Särskil(d)/(t)*, *Subjektiv(t)/(a)* – *Objektiv(t)/(a)* och *Offentlig(t)/(a)* – *Enskil(d)/(t)*. Det är fråga om grundläggande motsatser i juridiska sammanhang, t.ex. **ALLMÄN FÖRMÅNSRÄTT** gentemot **SÄRSKILD FÖRMÅNSRÄTT** och **OBJEKTIVT FEL** gentemot **SUBJEKTIVT FEL**. Substantiven är färre bland de ”återkommande orden” i fraser. Flest antal belägg har *Lex* ’lag’ (26), *Brott*, främst i brottsrubriker (22), *Forum* ’behörig domstol’ (12) och *Res* ’sak’ (11). Bland de vanliga orden i fraser finns också de latinska prepositionerna *E*, *Ex* ’ut, ut ur’ och *In* ’in, in i’, som inleder 14 respektive 22 fraser.

Längden hos fraserna varierar från som minst två textord till som mest tolv. I den familjerättsliga termen **AVTAL OM GEMENSAM VÅRDNAD, OM BARNETS BOENDE OCH OM UMGÄNGE MED FÖRÄLDER** bestäms ett huvudord av tre prepositionsattribut (JuB2000). Detta uppslagsord – liksom många andra i delmaterialet – illustrerar den strävan efter språklig precision som finns inom ämnesområdet juridik och som bland annat kommer till uttryck i flerledade sammansättningar och komplicerade fraser (jfr avsnitt 5.3.2 ovan). Till skillnad från i det allmänspråkliga delmaterialet är även fraser relativt vanliga i det fackspråkliga delmaterialet för att skapa en sådan precision (jfr Pilke 2000:280).

I det fackspråkliga delmaterialet dominerar nominalfraserna stort. Det är 1.349 av de totalt 1.412 fraserna som är nominalfraser, vilket innebär 95,5 procent. Vanligast är självfallet att huvudordet i nominalfrasen är ett substantiv, men det finns också enstaka fraser där huvudordet utgörs av ett pronomen eller räkneord. Ett exempel är **EN FÖR ALLA (,) (OCH) ALLA FÖR EN**, som används i lagtext för att ange att ett solidariskt betalningsansvar föreligger, och som förekommer i alla fyra ordböckerna.

Den näst vanligaste typen av fraser är prepositionsfraser med 61 förekomster, dvs. 4,3 procent av fraserna.² Hela 57 av prepositionsfraserna är

¹ Antalet belägg för **LEX** är detsamma (26) som i tabell 26 i avsnitt 6.3.2.1 ovan. I tabellens värde ingår det enkla ordet *lex*, som naturligtvis inte ingår i redovisningen av fraserna. I denna redovisning ingår däremot uppslagsordet ”**LEX VENERIS**”, som betecknar den första svenska lagen (från 1918) om åtgärder mot könssjukdomar (JuB2000).

² Klassificeringen av citatlån avgörs alltså av ordklassstillhörighet i det långgivande språket. Exempelvis räknas **DE JURE**, som NEO/SO klassificerar som adverb, här som en prepositionsfras på grund av den latinska prepositionen *de* (jfr Anners & Önnersfors 1976:39).

latinska citatlån. De två vanligaste typerna inleds av **IN**, 'in, in i', och **E**, **EX**, 'ut, ut ur', med 22 respektive 14 belägg. Endast 4 prepositionsfraser är ett resultat av (huvudsakligen) inhemska ordbildning: **I BEFINTLIGT SKICK** (NJO1998), **I ENA (EN) BOT** (JuT1958; JuT1992), **PÅ HANDLINGARNA** (JuT1958) och **UTAN OBLIGO**:

Utan obligo, *utan förbindelse*, uttryckssätt, använt i affärsmeddelanden, för att ange att meddelandet icke avser att vara ett för avsändaren bindande anbud. (JuT1958; JuT1992)

I materialet finns dessutom en verbfras och en subjunktionsfras (se SAG 3, särskilt s. 253f. och s. 665f.). Verbfrasen **KVÄLJA DOM**, dvs. 'klandra dom', är unik för JuT1958, medan den fras som inleds med den komparativa subjunktionen *såsom* återfinns i de båda upplagorna av *Juridikens termer*:

Såsom för egen skuld, uttryck som brukar användas vid borgen för att utmärka att borgensmännen har ingått *proprieborgen* (borgen "såsom för egen skuld"). (JuT1958; JuT1992)

I båda delmaterialen spelar alltså nominalfraserna den kvantitativt sett största rollen, medan övriga typer av fraser spelar en mindre framträdande roll. Den stora betydelse som nominala uttryckssätt har i ett juridiskt ordförråd visar sig alltså beträffande ordklassfördelning och typer av fraser i de båda delmaterialen (se avsnitt 5.2, 5.3.4 och 6.4.1 ovan). Jag avstår dock från en jämförelse i procenttal vad gäller förekomsten av olika frastyper i delmaterialen, eftersom förekomsten av fraser i absoluta tal är så mycket större i det fackspråkliga delmaterialet.

Av de 43 fraserna i det allmänspråkliga delmaterialet återfinns 11 i det fackspråkliga, i en eller flera av de fyra ordböckerna. Till de elva hör samtliga tre fraser ur NEO/SO, dvs. ordlånen/citatlånen **CORPUS DELICTI**, **DE JURE** och **FORCE MAJEURE** (se avsnitt 5.3.4 ovan). De båda första upptas av *Juridikens begrepp* och de båda upplagorna av *Juridikens termer*, medan den tredje återfinns i samtliga fyra ordböcker. Även **(DEN) FAST(A) EGENDOM(EN)** och **JURIDISK PERSON** återfinns i alla fyra fackordböckerna och dessutom i SAOB/OSA. Med undantag för adverbfrasen **DE JURE** är samtliga fraser som är "gemensamma" för de båda delmaterialen nominalfraser.

6.5.3. *Satser i det fackspråkliga delmaterialet*

Antalet satser i delmaterialet uppgår till 41 och de allra flesta är latinska citatlån (37 av 41). Undantagen är det engelska citatlånet **AS IS**, som ofta används vid försäljningen av fartyg och som innebär att fartyget säljs i befintligt skick, ”som det är” (JuT1992), och de svenska satserna **FRITT SKEPP GÖR FRITT GODS, GÅNGE HATT TILL OCH HUVA IFRÅN** samt **KÖP BRYTER LEGOSTÄMMA**. Samtliga tre svenska satser återfinns enbart i de båda upplagorna av *Juridikens termer*:

Fritt skepp gör fritt gods, en i 1856 års Parisdeklaration uppställd regel, enl. vilken neutral flagg i krig skyddar fientligt gods mot att tas som krigsbyte; enl. samma deklaration kan neutralt gods på fientligt fartyg ej tas som krigsbyte: ofritt skepp gör ej ofritt gods. (JuT1958; JuT1992)

Gånge hatt till och huva ifrån, urspr. stadgande i Östgötalagen om att arvsrätt tillkommer man och ej kvinna; numera slagord, avsett att uttrycka kvinnans rättsliga olikställdhet med mannen. (JuT1958; JuT1992)

Köp bryter legostämman, uttryck för principen att köp av egendom kommer nyttjanderättsavtal att upphöra; principen är i nutida rätt försedd med åtskilliga undantag betr. fast egendom, t.ex. vid arrende, om arrendatorn har tillträtt arrendet. (JuT1958; JuT1992)

Den första av de tre svenska satserna behandlar internationella förhållanden och bör rimligen vara en översättning från franska. De andra två har en mer eller mindre rättshistorisk prägel, även om de enligt *Juridikens termer* inte enbart har rättshistoriskt intresse.

En jämförelse med Mattila (2000:306–322) visar att 28 av de 37 latinska satserna i mitt fackspråkliga delmaterial har en eller flera förekomster i finländsk juridisk litteratur från 1950- och 1990-talet. Detta kan tas som ett indicium på att de latinska satserna i fråga är etablerade och används också i ett svenskt juridiskt ordförråd under den andra halvan av 1900-talet.

De olika ordböckerna i delmaterialet är mer eller mindre generösa med satser som uppslagsord. Vanligast är att satserna enbart finns i de två upplagorna av *Juridikens termer* (18 fall). Därefter vanligast är att de förekommer i *Juridikens termer* och *Juridikens begrepp* (12 fall). Det är 9 satser som förekommer i JuB2000, JuT1958 eller JuT1992. Endast två satser förekommer i alla fyra ordböckerna. De allra flesta av de totalt 41 satserna upptas således i *Juridikens termer* (1958 och 1992). De två satserna som uppträder i alla fyra ordböckerna får sägas vara grundläggande för rättssystem generellt, och här återges den information som *Juridikens termer*

ger om dem.

Ignorantia juris nocet, ”okunnighet om rätten skadar”, sentens som uttrycker principen att okunnighet om rättsregler inte befriar från rättsligt ansvar. (JuT1958; JuT1992)

Pacta sunt servanda, den fundamentala rättsprincipen, att avtal skall hållas. Jfr Pactum. (JuT1958; JuT1992)

6.6. Sammanfattning

I detta kapitel redovisas delundersökningar där ett antal aspekter på mitt fackspråkliga delmaterial med de fyra monolingvala fackordböckerna *Juridikens begrepp* (2000), *Juridikens termer* (1958; 1992) och *Norstedts Juridiska Ordbok* (1998) undersöks. Vissa av resultaten jämförs med resultat för mitt allmänspråkliga delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO.

Antalet olika lexikala enheter är klart större i det fackspråkliga delmaterialet. Detta innehåller ungefär en och en halv gång fler olika lexikala enheter än det allmänspråkliga. De lexikala enheterna i det fackspråkliga delmaterialet är dels sådana som kan kallas *unika*, dels sådana som kan kallas *gemensamma*. Unika enheter förekommer i en enda av de fyra ordböckerna och gemensamma förekommer i två, tre eller fyra. Grovt räknat är det två tredjedelar av de lexikala enheterna i det fackspråkliga delmaterialet som förekommer i minst två av ordböckerna.

De unika lexikala enheterna i *Juridikens begrepp* och de båda upplagorna av *Juridikens termer* studeras utifrån ett antal kontextuella kategorier. Å ena sidan framträder juridik här som ett internationellt ämnesområde genom att *Juridikens begrepp* (2000) förtecknar många unika uppslagsord som inte gäller svenska förhållanden. Å andra sidan framträder juridik som ett utpräglat nationellt ämnesområde genom att de två upplagorna av *Juridikens termer* (1958; 1992) upptar många unika uppslagsord som gäller svenska förhållanden.

I en delundersökning av arvord och lånord i det fackspråkliga delmaterialet ligger fokus på *citatlån*, dvs. termer från ett språk som inte alls översätts när de förekommer i ett annat språk. Det stora flertalet av de lexikala enheterna i det fackspråkliga delmaterialet är emellertid inte citatlån, utan de utgörs av andra typer av lånord eller är ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Överlägset viktigast som långivande språk beträffande citatlån är latin. Också engelska och franska är viktiga, medan övriga långivande språk spelar en mycket obetydlig roll. En jämförelse av

de båda delmaterialen visar att latin är det viktigaste långivande språket i ett svenskt juridiskt ordförråd beträffande *citatlån* respektive *ordlån*. Tyskans roll i fråga om citatlån respektive ordlån är liten, medan detta språks betydelse – utifrån det allmänspråkliga delmaterialet – är större beträffande *begreppslån*. Utifrån det fackspråkliga delmaterialet spelar engelska en större roll i fråga om citatlån än beträffande ordlån utifrån det allmänspråkliga.

Båda delmaterialen ger därmed en bild av ett svenskt juridiskt ordförråd som domineras av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Bland de detaljresultat som redovisas för citatlånen kan nämnas att många av de engelska citatlånen hör hemma inom handel, företagande och ekonomiska förhållanden i stort, medan många av de franska gäller internationella förhållanden, exempelvis internationell rätt, folkrätt och EG-rätt alternativt europarätt.

Liksom i det allmänspråkliga delmaterialet finns det en kraftig övervikt för nominala uttryck i det fackspråkliga delmaterialet. Adjektiv, inklusive particip, och verb samt andra ordklasser spelar en begränsad roll som uppslagsord. Också detta gäller i fråga om det allmänspråkliga delmaterialet. Det är ovanligt att samma adjektiv och verb uppträder i båda delmaterialen. Det förefaller därför finnas ett litet antal ”möjligen centrala juridiska adjektiv” i svenskan – men knappast några motsvarande verb – som har första belägg mellan 1800 och 2000 respektive bedöms vara aktuella för fackmän på området under den andra halvan av 1900-talet.

I det fackspråkliga delmaterialet förekommer lexikala enheter som är enkla ord, sammansättningar, avledningar, fraser och satser. Till dessa kommer ett mindre antal akronymer och ett antal egennamn. Fraserna, tillsammans med ett mindre antal satser, svarar för runt en fjärdedel av det totala antalet lexikala enheter i delmaterialet. Fraserna i det allmänspråkliga delmaterialet är mycket färre och svarar följaktligen för en mycket mindre procentandel av de lexikala enheterna i detta.

Flertalet fraser är inte citatlån utan ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Det förekommer dock även begreppslån bland dem. Bland citatlånen som är fraser är flertalet latinska fraser, medan de övriga långivande språken engelska, franska och tyska spelar en mycket mera begränsad roll. I det allmänspråkliga delmaterialet är flertalet fraser inte ordlån utan ”inhemska fraser” eller begreppslån. I båda delmaterialen är nominalfraser den klart vanligaste typen, medan andra frastyper spelar en begränsad roll. Det fackspråkliga delmaterialet innehåller ett begränsat antal satser, medan sådana helt saknas i det allmänspråkliga. De allra flesta av satserna är citatlån från latin. Utifrån delmaterialet med fackordböcker kan

ett antal latinska fraser och satser sägas vara aktuella i ett svenskt juridiskt ordförråd också under andra halvan av 1900-talet.

Liksom i kapitel 4 och 5 ovan kan resultaten i det här kapitlet till en del förklaras utifrån språkliga faktorer, till en del utifrån icke-språkliga. Rättsliga förhållanden är givetvis viktiga men också samhällsliga förhållanden i stort under den senare delen av 1900-talet spelar in.

Likheter och skillnader inom det fackspråkliga delmaterialet diskuteras liksom likheter och skillnader mellan de båda delmaterialen. Liksom i tidigare undersökningskapitel är frågor om lexikalisering och orddöd viktiga. Till dessa kommer frågor som rör likheter och skillnader mellan lexikografisk verksamhet som resulterar i monolingvala allmänordböcker respektive monolingvala fackordböcker, givetvis främst sådana som behandlar juridik.